

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ- ΔΙΑΛΕΞΗ

Κοινωνικές ομάδες και δημόσιος χώρος

*Μάκας Ανδρέας Α.Μ. 60894 Μιχαηλίδου Δέσποινα Α.Μ.
60899*

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ
Πατρίκιος Γιώργος
Κεβεντσίδης Κωστής
Τσάδαρη Σοφία

ΞΑΝΘΗ
Ιούλιος 2013

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους γονείς μας για την συνεχή υποστήριξή τους, τους καθηγητές μας για την πολύτιμη βοήθεια τους, και τέλος όλους όσους ερεύνησαν και θα ερευνήσουν το δημόσιο χώρο και θα συνεχίσουν να συμβάλλουν στην κατανόησή του.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Αφορμή- Μεθοδολογία

2. ΜΕΡΟΣ I

2.1. Προσεγγίσεις

2.2. Μεταβλητότητα

3. ΜΕΡΟΣ II

3.1 Ο δημόσιος χώρος ως| Μέσο κοινωνικοποίησης

3.2 Ο δημόσιος χώρος ως| Βήμα

3.2.1 Social media και δημόσιος χώρος

3.3 Ο δημόσιος χώρος ως| Εξαναγκασμένη κατοίκηση

3.3.1 Αντιδράσεις |

3.4 Ο δημόσιος χώρος ως| Προϊόν

3.5 Ο δημόσιος χώρος ως| Ενθύμηση

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

7. ΓΛΩΣΣΑΡΙ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1

Αφορμή

Οκτώ γυναίκες ντυμένες στα μαύρα σιωπηλές, ξαπλωμένες στο έδαφος, με ενωμένα τα χέρια, σχηματίζουν έναν κύκλο. Ο κύκλος των πεσμένων στο έδαφος μαυροντυμένων γυναικών μοιάζει με χορογραφία [ή χωρογραφία] ανακατάληψης που διαταράσσει και αναδιατάσσει προσωρινά το χώρο [χάρτη] της [ιστορικής] πλατείας. Διαμαρτύρονται σιωπηλά για τα εθνικιστικά εγκλήματα που διέπραξαν οι στρατιωτικές δυνάμεις της Σερβίας στην πρώην Γιουγκοσλαβία πριν αλλά και κατά τη διάρκεια του πολέμου. Περιμένουν την απόδοση δικαιοσύνης και τον καταλογισμό ευθυνών στους υπαίτιους. Περαιτέρω παρακολουθούν, είτε σιωπηλοί είτε σχολιάζοντας. Άλλοι, προσπερνούν αδιάφορα.

Ο χώρος μετατρέπεται σε τόπο πολιτικής έκφρασης μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας, γεννώντας το ερώτημα κατά πόσο είναι ευμετάβλητος, πόσο έχει αφεθεί στην πολυεδρική του φύση και πόσο έχει γίνει αντικείμενο εκβιασμένης νοηματοδότησης, κατά πόσο μπορεί ή όχι να φιλοξενεί ταυτόχρονα πολλές ερμηνείες οι οποίες μπορούν να συνυπάρχουν και να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους.

Υπόθεση εργασίας

Με έναυσμα την ιστορία των γυναικών με τα μαύρα, προβληματιστήκαμε ως προς τον τρόπο που αντιμετωπίζουμε τον δημόσιο χώρο, και τις δυναμικές που εκδηλώνονται σε αυτόν. Επειδή αποτελεί ένα αντικείμενο μελέτης με ποικίλα χαρακτηριστικά, οριοθετεί ένα ευρύ πεδίο συζητήσεων και αντιπαραθέσεων γύρω από την φύση του, τις χρήσεις που εμφανίζονται σε αυτόν, τον σχεδιασμό αλλά και την ελευθερία ή μη που αυτός αποπνέει. Ειδικότερα στα πλαίσια μιας Αρχιτεκτονικής Σχολής, ο δημόσιος χώρος αναφέρεται και συζητιέται κάθε φορά από διαφορετική σκοπιά, ενισχύοντας την άποψη ότι αποτελείται από πολλές ξεχωριστές πτυχές. Αναρωτηθήκαμε ως προς τους τρόπους λειτουργίας του και πώς διάφορες κοινωνικές ομάδες δρουν μέσα του, τον αξιοποιούν και το διαμορφώνουν σύμφωνα με τις ανάγκες, τις αξίες και τα συμφέροντά τους.

Κατά πόσο υποστηρίζει ο δημόσιος χώρος την ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ αυτών και γιατί υπάρχει ανάγκη επικράτειας; Στην προσπάθειά μας να τα απαντήσουμε, μας δημιουργήθηκαν ερωτήματα όπως το αν είναι δημοκρατικός, εάν επαρκεί, και σε τι βαθμό οι αναγνώσεις του καθορίζουν την αστική εμπειρία. Πόσο, η πάροδος του χρόνου και η εναλλαγή των χρηστών του χώρου από γενιά σε γενιά μεταλλάσσουν τον τρόπο αντιμετώπισης του; Τέλος, επιχειρήσαμε να κατανοήσουμε πόσες διαφορετικές ερμηνείες μπορούμε να του προσδώσουμε -ως χρήστες αλλά και ως μελετητές- και αν μπορούν αυτές οι ερμηνείες να συνυπάρξουν και να τον ορίσουν.

Κύρια κινητήρια δύναμη της έρευνας, αποτελεί η ανάγκη να κατανοήσουμε το τι πραγματικά είναι ο δημόσιος χώρος. Να προβληματιστούμε και να προβληματίσουμε ως προς την εικόνα του και τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ αυτού και των διάφορων κοινωνικών ομάδων. Ένα ακόμη μέλημα μας είναι η αμφισβήτηση και η αναθεώρηση της προσέγγισης του δημοσίου χώρου τόσο σχεδιαστικά όσο και σε επίπεδο καθημερινής αντίληψης και δράσης μέσα σε αυτόν. Να καταλάβουμε πως έννοιες όπως η ενθύμηση, η ανάγκη, η ελευθερία και η διεκδίκηση εκφράζονται μέσα από αυτόν, αλληλεπιδρούν και αλληλεπικαλύπτονται μεταξύ τους άλλοτε επιτυχώς και άλλοτε όχι. Τέλος θεωρούμε σημαντική την καταγραφή αυτών των διαφορετικών εκφάνσεων του δημόσιου χώρου οι οποίες θα αποτελέσουν το εργαλείο για την κατανόηση του πριν προχωρήσουμε στον επανασχεδιασμό του.

Για να προσεγγίσουμε το ζήτημα του δημοσίου χώρου και την πολυπλοκότητα που το χαρακτηρίζει, επιχειρήσαμε μια ανάγνωση σύγχρονων θεωριών και τους τρόπους ανάλυσης σύμφωνα με τις οποίες αυτές δομήθηκαν. Όλα αυτά συνοδευόμενα από την καθημερινή μας παρατήρηση, συντέλεσαν σε μια προσωπική ανάγνωση και δημιουργία μιας μεθόδου διερεύνησης του δημοσίου χώρου μέσα από το πρίσμα των κοινωνικών ομάδων και των μορφών τις οποίες αυτός αποκτά βάσει της δραστηριότητάς τους. Σε δεύτερο επίπεδο εντοπίσαμε κατηγορίες νοημάτων, οι οποίες επαναλαμβάνονται και εμφανίζονται σε μια ποικιλία δημοσίων χώρων και στη συνέχεια επιχειρήσαμε να τις εξετάσουμε μέσα από παραδείγματα ομάδων οι οποίες νοηματοδοτούν με τον συγκεκριμένο τρόπο το χώρο και επιτελούν τη «δημόσια τελετουργία» με την οποία ασχολούμαστε.

2.1. Προσεγγίσεις

δημόσιος, ο [dimósios]: **1.** που ανήκει ή που αναφέρεται στο κράτος, που έχει σχέση με αυτό: Οι δημόσιες υποθέσεις. Δημόσια οικονομία*. Δημόσια οικονομικά*. Δημόσιο χρέος / συμφέρον/ έγγραφο. **2.** που σχεδιάζεται και πραγματοποιείται από το κράτος, από τις κρατικές υπηρεσίες: Δημόσια δαπάνη / εκπαίδευση. **3.** που έχει σχέση με το λαό, με τον πληθυσμό (μιας πόλης, περιοχής, χώρας κτλ.) ή με το κοινό: Δημόσια υγεία. Δημόσια τάξη Δημόσιος βίος. **4α.** που προορίζεται για το κοινωνικό σύνολο, για το κοινό: Δημόσια βιβλιοθήκη. Δημόσια λουτρό/ ουρητήρια. ~ χώρος. **4β.** που γίνεται έτσι ώστε να μπορεί να παρευρεθεί, να συμμετάσχει όποιος θέλει: Δημόσια συγκέντρωση / συζήτηση / διαγωνισμός.¹

Ο παραπάνω ορισμός από ένα λεξικό δεν αρκεί για να περιγράψει την ουσία και την πολυπλοκότητα του δημοσίου χώρου. Η Hannah Arendt παρακάτω, παρουσιάζει έναν πολύ πιο ανοιχτό και ουσιώδη ορισμό του δημοσίου χώρου, μιας έννοιας του τόπου που δεν μπορεί να περιοριστεί στην θεσμική ρύθμισή της αλλά αφορά τις δυναμικές που δημιουργούνται σε αυτόν, την κοινωνική λειτουργία και την ζωή που αποκτά στη διαρκή επαναδιαπραγματεύσή του.

Ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης γεννιέται εκεί όπου οι άνθρωποι συνευρίσκονται διαμέσου της ομιλίας και της πράξης, και συνεπώς προηγείται και προπορεύεται κάθε τυπικής συγκρότησης της δημόσιας σφαίρας και των διαφόρων μορφών διακυβέρνησης [...] Η ιδιορρυθμία του είναι ότι αντίθετα από τους χώρους, οι οποίοι αποτελούν έργο των χεριών μας, δεν επιβιώνει της δραστηριότητας που τον γεννά, αλλά εξαφανίζεται όχι μόνο με τον διασκορπισμό των ανθρώπων [...] αλλά, με την εξαφάνιση ή την αναστολή των ίδιων των δραστηριοτήτων.

1 Μπαμπινιώτης Γ. , Λεξικό Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Β΄ Έκδοση

Βρίσκεται δυνητικά εκεί όπου συναθροίζονται οι άνθρωποι, αλλά μόνο δυνητικά, ποτέ αναγκαία και ποτέ για πάντα².

Η Arendt στο ίδιο έργο αγκυρώνει το θεωρητικό της ορισμό για τη δημόσια σφαίρα (και χώρο) στην αρχαία ελληνική πόλη. Η Αθήνα του 5ου αιώνα³ αποτελεί το κυριότερο παράδειγμα, όπου η σύλληψη της πόλεως αφορούσε μια κοινότητα ανθρώπων παρά μια εδαφική επικράτεια, στην οποία κατά τη γνώμη της υπάρχει ο ιδεατός πολιτικός δημόσιος βίος.

Συμπληρωματικά, ο Στ. Σταυρίδης εκφράζει την άποψη ότι η πόλη – και ο δημόσιος χώρος της – αποτελούν ένα συνδυασμό προσωπικών και συλλογικών ιστοριών – δράσεων και δομημένου περιβάλλοντος – τόπων. Κάθε τόπος της ορίζεται από δράσεις μέσω των οποίων κάθε φορά δημιουργείται ένας νέος χώρος. Έτσι η πόλη γίνεται ένας ενιαίος τόπος.⁴

Όλοι υπάρχουμε μέσα στην πόλη – στον δημόσιο χώρο, ο οποίος την παράγει και της δίνει ενέργεια και ζωή. Καθένας όμως από εμάς τον βιώνει διαφορετικά. Μας δημιουργεί αισθήματα ευχαρίστησης ή δυσαρέσκειας ασφάλειας ή ανασφάλειας, έλκει ή απωθεί, είναι προσβάσιμος ή όχι. Επομένως, προσφέρεται για ποικίλες αναγνώσεις αλλά και μεταλλάξεις ανάλογα με τις δράσεις που επιδιώκουν να εκδηλωθούν σε αυτόν.

2 Arendt H. , Η ανθρώπινη κατάσταση, εκδόσεις Γνώση, 1986, σελ. 272

3 Ο Δήμος, το σύνολο των πολιτών κατείχε το κράτος, τη δύναμη την εξουσία και την κυριαρχία σε μια σκληρή και αντιφατική διατύπωση σε σχέση με τα πολιτικά συστήματα που υπάρχουν. Ο Αριστοτέλης χαρακτηριστικά αναφέρει ότι ο Κλεισθένης με τη Δημοκρατία «έδωσε την πολιτεία στο λαό».

4 Πολυχρονιάδη Κ. , επ Σταυρίδης Στ. , Μνήμη και Εμπειρία του χώρου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006, σελ.108

Η χρήση κι ο χαρακτήρας του δημοσίου χώρου μεταβάλλεται σύμφωνα με μια μεγάλη ποικιλία παραγόντων, όπως ο χρόνος, οι χρήσεις με τις οποίες αυτός συνορεύει, η ασφάλεια και η αισθητική ποιότητα. Ένας ακόμη παράγοντας, που καθορίζει πώς, από ποιούς και πότε χρησιμοποιείται ένας δημόσιος χώρος είναι και η μορφή του, όπως αυτή ορίζεται από το σχεδιασμό. Όπως επισημαίνει η Ντίνα Βαΐου ο σχεδιασμός του αστικού χώρου μπορεί να συμβάλλει σημαντικά προωθώντας ένα μωσαϊκό διαφορετικών δημοσίων χώρων, όπου δίνονται δυνατότητες να εκφραστεί η ετερότητα και η ποικιλία ταυτοτήτων.⁵

[Η Doreen Massey] υπογραμμίζει πως η «ανοικτότητα» των δημοσίων χώρων και η χωρίς όρους προσβασιμότητα σε αυτούς, προκειμένου να επιτευχθεί ο εκδημοκρατισμός τους, είναι μια ρομαντική προσέγγιση που δεν λαμβάνει υπόψη της ότι οι χώροι είναι παράγωγα των κοινωνικών σχέσεων, οι οποίες είναι κατά βάση άνισες και συγκρουσιακές. Η έννοια του «ανοιχτού» χώρου είναι μια αβέβαιη έννοια. Όλοι οι χώροι είναι κοινωνικά ρυθμισμένοι με κάποιον τρόπο, αν όχι με ρητούς κανόνες (μη πατάτε το πράσινο, απαγορεύονται τα ζώα), τότε μέσω μιας δυνάμει ανταγωνιστικής ρύθμισης που υπάρχει εξαιτίας της απουσίας ρητών ελέγχων.⁶

5 Ντίνα Βαΐου, άρθρο: Δημόσιο-ιδιωτικό, στερεότυπα φύλου και αποκλεισμοί στην πόλη
6 Συλλογικό έργο, αμφισβητούμενοι χώροι στην πόλη, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2010, σελ. 33

Οι δημόσιοι χώροι σήμερα πρέπει να αποπνέουν το αίσθημα ότι ανήκουν στους ίδιους τους χρήστες, τους κατοίκους της πόλης.⁷

Σύμφωνα με τον David Harvey η δυνατότητα της ελεύθερης οικειοποίησης του χώρου έχει καταστεί, τόσο σε επίπεδο σκέψης όσο και κοινωνικής πρακτικής, σημαντική και ζωτική μορφή ελευθερίας.⁸ Ο David Harvey αναφέρεται στην δυνατότητα αυτή, χωρίς να έρχεται σε αντιπαράθεση με την Doreen Massey η οποία μιλά για τον τρόπο λειτουργίας και ρύθμισης των δημοσίων χώρων.

Ελευθερία στο όριο

Στη δική μας προσπάθεια ανάγνωσης και κατανόησης του δημοσίου χώρου, και με γνώμονα τα ερωτήματα που αναφέραμε πιο πάνω, διαπιστώσαμε ότι ο τρόπος βίωσης και αντίληψης που έχουμε διαμορφώσει σήμερα γύρω από τις διαφορετικές χρήσεις του, μας καλλιεργεί μια ψευδαισθηση έκφρασης, κίνησης και δράσης στο δημόσιο χώρο, μια ψευδαισθηση ελευθερίας, η οποία μακροπρόθεσμα μας αποτρέπει να τον οικειοποιηθούμε παρόλο που σε ένα μέσο χρονικό διάστημα μπορεί να μην επηρεάζει τη διαδικασία αυτή.

Μόνο όταν η ψευδαισθηση θρυμματίζεται, ο δημόσιος χώρος ανακτάται πραγματικά και χρησιμοποιείται ελεύθερα. Παράδειγμα αποτελεί η οργανωμένη κίνηση από τους χρήστες του ήδη μισοκατεστραμμένου από τις μπουλντόζες μικρού πάρκου στη διασταύρωση Κύπρου και Πατησίων στην Αθήνα, οι οποίοι ανέτρεψαν τα σχέδια του δημάρχου για την μετατροπή του φυτεμένου χώρου σε παρκινγκ. Οι ίδιοι οι κάτοικοι κατάφεραν να ξαναφυτέψουν τον χώρο και να τον αναδιαμορφώσουν. Αντιλαμβανόμενοι το χώρο πια ως δικό τους τον προστάτευσαν και τον αξιοποίησαν ελεύθερα χωρίς να προσδιορίζεται «εξωτερικά» πώς πρέπει να συμπεριφερθούν σε αυτόν.

Για κάθε κομμάτι του αστικού χώρου θα πρέπει να αναρωτιόμαστε πώς λειτουργεί: για ποιον, από ποιον και για ποιο σκοπό. Είμαστε απλώς εντυπωσιασμένοι από τις τέλειες αναλογίες του ή συμβάλλει και στη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ ανθρώπων; Όταν ένας δρόμος, ή μία πλατεία, μας εντυπωσιάζει για την ομορφιά του, αυτό δε συμβαίνει απλώς γιατί έχει ευχάριστες διαστάσεις και αναλογίες, αλλά επίσης για τον τρόπο που λειτουργεί μέσα στην πόλη ως σύνολο. Αυτό δεν εξαρτάται αποκλειστικά από τις χωρικές συνθήκες, μολονότι συχνά βοηθούν.⁹

Ο εντυπωσιασμός από έναν «καλό» δημόσιο χώρο δεν είναι επιφανειακός αλλά παραμένει όσο η ζωή και οι σχέσεις που τον δημιούργησαν και τον ανέδειξαν, συνεχίζουν να υπάρχουν και να εξελίσσονται.

7 Κατάληψη δημοσίων χώρων από χρήσεις αναψυχής στον Πειραιά, εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος Ε.Μ.Π.

8 Συνέντευξη του D. Harvey από την επίσκεψή του στο Ελληνικό, Αθήνα, 2012

9 Hertzberger H., Μαθήματα για φοιτητές Αρχιτεκτονικής, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π., 2002, σελ. 53

Υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις και αναζητήσεις γύρω από τον δημόσιο χώρο, ο κάθε μελετητής τον εξετάζει υπό άλλο πρίσμα και με άλλες καταβολές και απόψεις. Αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι, κοινωνιολόγοι και αστικοί σχολιαστές έχουν εξετάσει το ζήτημα παρουσιάζοντας τις ιδέες τους και προσπαθώντας να μεταδώσουν τον τρόπο της σκέψης τους. Μέσα από αυτόν, δημιουργούν ο καθένας διαφορετικά εργαλεία ανάλυσης για το δημόσιο χώρο. Όπως επισημαίνει και ο Kevin Lynch, η **ανάλυση, ιδιαίτερα των δημόσιων χώρων, γίνεται περίπλοκη λόγω των αντικρουόμενων προθέσεων των διαφορετικών χρηστών [...] και πρέπει να ανταποκρίνεται σε αυτήν την ποικιλία/μεταβλητότητα.**¹⁰

Στην προσπάθεια τους να αναλύσουν τον δημόσιο χώρο και να αναφερθούν σε ζητήματα που σπάνια ανακύπτουν, οι συγγραφείς του βιβλίου **Public Space** θέτουν τρεις βασικούς άξονες γύρω από τους οποίους αρθρώνουν τη δική τους προσέγγιση ως προς το τι είναι και τι θα έπρεπε να είναι δημόσιος χώρος. Αναγνωρίζουν χώρους οι οποίοι *ανταποκρίνονται*, είναι δηλαδή σχεδιασμένοι με βάση τις ανάγκες των χρηστών τους και μπορούν να προσαρμόζονται σε αυτές, χώρους *δημοκρατικούς*, οι οποίοι τους επιτρέπουν να αγωνιστούν για τα δικαιώματά τους και χώρους *ουσιώδεις* που ενθαρρύνουν τους ανθρώπους να συνδεθούν με τον τόπο, την κοινωνία και την υπόλοιπη πόλη. Με αφετηρία αυτό το διαχωρισμό δημιουργούν μια βάση από την οποία εξετάζουν τις νέες μορφές των δημοσίων χώρων και τη νέα μορφή δημόσιας ζωής. Προωθούν την επανεξέταση των αξόνων που έχουν θέσει και την δημιουργία μιας μεθόδου η οποία θα συμπεριλαμβάνει το συγκεκριμένο και την ραγδαία κοινωνική αλλαγή.

Ο **Louis Kahn**, χρησιμοποιούσε τους ίδιους όρους με τους οποίους περιέγραφε τα κτήρια και τον δημόσιο χώρο μιας πόλης. Ονόμαζε την πόλη, τον τόπο όπου συγκεντρώνονται οι «θεσμοί» της ανθρώπινης δραστηριότητας, και με την έννοια θεσμός αναφερόταν στους τόπους εκείνους που έχουν την ευθύνη και την ιδιότητα να συντηρούν και να αναβαθμίζουν τη ζωή και τον άνθρωπο. Αντιμετώπιζε την πόλη ως ολότητα και ταυτόχρονα ως συνολικό αρχιτεκτονικό χώρο, ακόμη και αν σχεδιάζε μόνο μία κατοικία. Οι δρόμοι της, αποτελούσαν για αυτόν το θεμελιώδες χαρακτηριστικό της και τους ονόμαζε το «δωμάτιο της κοινότητας», ταυτόχρονα όμως παρέμεναν οι «θεσμοί» οι οποίοι τη συντηρούσαν και την δημιουργούσαν. Μέσα στην σκέψη του Kahn, ο δημόσιος χώρος ήταν ένα αρχιτεκτόνημα το οποίο έπρεπε να σχεδιαστεί και στον οποίο τα εργαλεία που επανεμφανιζόταν στη σκέψη και στη δουλειά του είχαν κύριο ρόλο. Οι «υπηρέτες» και οι «υπηρετούμενοι» χώροι, η «φόρμα», η «σχεδίαση» και ο «θεσμός», η μνήμη, το φως και η «τάξη». Με αυτούς τους ιδιότυπους όρους προσπαθούσε να βρει την πραγματική «τάξη της πόλης» και μέσω αυτής να οδηγηθεί στην απάντηση για την μορφή και την σχεδιαστική λύση για την πόλη.¹¹

Στο βιβλίο **Life between buildings**, ο διαχωρισμός σε *απαραίτητες, προαιρετικές, και κοινωνικές* δραστηριότητες περιγράφει το χώρο και δημιουργεί το απαραίτητο υπόβαθρο για την κατανόηση και τον

επανασχεδιασμό του. Όσον αφορά τις απαραίτητες δραστηριότητες, κρίνονται ως υποχρεωτικές στην καθημερινότητα των ανθρώπων και λαμβάνουν χώρα όλο το χρόνο και κάτω από διαφορετικές καταστάσεις, χωρίς να επηρεάζονται από το φυσικό περιβάλλον. Αντίθετα, οι προαιρετικές δραστηριότητες είναι ιδιαίτερα εξαρτώμενες πρώτα από τις κλιματολογικές συνθήκες και στην συνέχεια από την ποιότητα και τις παροχές του καλοσχεδιασμένου χώρου. Τέλος, οι κοινωνικές δραστηριότητες προϋποθέτουν πέραν των υπόλοιπων χαρακτηριστικών την παρουσία ανθρώπων και τη μεταξύ τους επαφή. Μελετώντας από μια άλλη σκοπιά τον δημόσιο χώρο, ο Δανός πολεοδόμος **Jan Gehl** αντιμετωπίζει τον φυσικό χώρο ως ένα παράγοντα που επηρεάζει τις ανθρώπινες σχέσεις και έτσι επικεντρώνεται σε αυτές για να κατηγοριοποιήσει τους δημοσίους χώρους και να επαναπροσδιορίσει το σχεδιασμό τους.

Για την **Jane Jacobs** μια βιώσιμη πόλη, πρέπει να περιλαμβάνει τρεις βασικές ποιότητες. Ο βασικός διαχωρισμός μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού οι οποίοι δεν πρέπει να διαρρέουν ο ένας στον άλλο. Να υπάρχουν άνθρωποι που να ενδιαφέρονται και να παρατηρούν τον δρόμο και την γειτονιά καθώς και τα κτήρια να είναι εξοπλισμένα ώστε να προστατεύουν όχι μόνο τους κατοίκους τους αλλά και τους περαστικούς. Το πεζοδρόμιο να είναι συνεχώς γεμάτο από ανθρώπους με σκοπό να αυξηθούν οι συμμετέχοντες στον δρόμο και στην ζωή του.

Στην ανάλυση την οποία προτείνουν όμως οι Jacobs και Gehl, ο **Σταύρος Σταυρίδης** έρχεται να θέσει ίσως και διασπαστικά τον παράγοντα της ετερότητας. Η εξαίρεση ως κατάσταση, όπως αναφέρει είναι αυτή που εμφανίζεται όταν αντιλαμβανόμαστε και εξετάζουμε τον αυστηρά τυποποιημένο, ταξινομημένο και επιβλεπόμενο χώρο μέσα από τις συμπεριφορές που είναι «αποδεκτές» σε αυτόν. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι ο δημόσιος χώρος της πόλης δεν αποτελεί ένα ουδέτερο ταμπλό, μια οθόνη στην οποία προβάλλονται απλά ήδη θεσπισμένες σχέσεις αλλά είναι το πεδίο το οποίο παράγεται μέσα από την ερμηνεία, την επιλογή κέντρων συγκέντρωσης και την επένδυση σε αυτό των κοινωνικών αξιών, το πεδίο του οποίου η υπόσταση συγκροτείται από την ίδια την προβολή. Η παράμετρος του αποκλεισμού και του περιορισμού είναι τόσο έκδηλη που η ελευθερία αναφέρεται ως κάτι φανταστικό στην ανάλυσή των χώρων που

10 Lynch K. , Good City Form, M.I.T. , 1984, σελ. 160

11Kahn L. , essential texts, Twombly R. , 2003

πραγματεύεται. Έτσι κάνει εμφανές το πόσο αναγκαία είναι η προσέγγιση από πολλαπλές οπτικές αυτού του πολύπλοκου στερεού του δημόσιου χώρου για να μην ανακλύψουν αποκλεισμοί ήδη από το επίπεδο της ανάγνωσής του. Οι αποκλεισμοί αυτοί με τη σειρά τους οδηγούν σε πλήρη αμέλεια των διαφόρων επικρατειών που συμπλέκονται και ορίζουν τους χώρους- συμβάντα, οι οποίοι δημιουργούν την ιδιαίτερη ζωντάνια και δημοκρατικότητα σε ένα δημόσιο τόπο.

Όμως κατά τους **Hennaff και Strong** (2001:4) εκείνο που χαρακτηρίζει ένα δημόσιο χώρο είναι ότι *είναι πάντα αμφισβητούμενος, καθώς τα κριτήρια και τα δικαιώματα που ορίζουν τη χρήση του και το χαρακτήρα του είναι πάντα αντικείμενο αμφισβήτησης*¹² –διαπραγμάτευσης.

Ο **T.X. Ζενέτος**, μετέφρασε την αμφισβητούμενη αυτή φύση του δημοσίου χώρου, σε ένα εργαλείο και μια συλλογιστική, γύρω από τη μεταβλητότητα της πόλης και του αστικού χώρου. Στην «Ηλεκτρονική Πολεοδομία», οι θεωρίες της επικοινωνίας και της ψηφιακής εποχής, γίνονται οι καταλύτες στην δημιουργία νέων δομών για την πόλη και την κατανόησή της. Τα ίδια τα σχέδια και τα γραπτά του Ζενέτου καθρεφτίζουν την πρόνοιά του για την εξελισσόμενη μορφή της, και γι αυτό δεν είναι ποτέ τελικά, αλλά μεταβατικά και πάντα υπό διαπραγμάτευση προς ένα μετακινούμενο στόχο. Ο ίδιος ανέφερε ότι «Τα όρια που θέσαμε χθες, ξεπεράστηκαν, και τα όρια που θέτουμε σήμερα, είναι πάλι κινητά, παρ' όλη την ανθρώπινη σταθερά»¹³.

Σήμερα ζούμε στις συνθήκες τις οποίες οραματίστηκε ο Ζενέτος και πολύ πιθανόν να τις έχουμε ήδη ξεπεράσει, χωρίς να έχουμε μεριμνήσει όμως για την αναβάθμιση του τρόπου μελέτης του αστικού δημοσίου χώρου. Η οικουμενική θεώρηση, η μη αποκομμένη –«απόλυτη» αρχιτεκτονική προσέγγιση την οποία πρέσβευε αναζητά σήμερα τρόπους έκφρασης στις πολλές διαφορετικές μεθόδους ανάλυσης οι οποίες προκύπτουν και εν τέλει λειτουργούν συμπληρωματικά στην κατανόηση του αστικού χώρου.

Όλες αυτές οι αναλύσεις προφανώς δεν ακολουθούν κάποια παγιωμένα πρότυπα. Μέσα σε αυτή την τεράστια έκταση και πολυπλοκότητα του θέματος, κάθε ξεχωριστή αντιμετώπιση φανερώνει την σχετικότητα και την πολλαπλότητα του. Ο καθένας το εξετάζει με βάση ότι του είναι οικείο και ρίχνει ένα καινούργιο φως στην προσπάθεια κατανόησης του, κάθε τοποθέτηση προκύπτει από την ελευθερία με την οποία μπορεί να εξεταστεί ο δημόσιος χώρος.

¹² Όπως 6, σελ. 61

¹³ Καλαφάτη Ε., Παπαλεξόπουλος Δ., Τάκης Ζενέτος-Ψηφιακά οράματα και Αρχιτεκτονική, εκδόσεις Libro, 2006, σελ. 26

2.2. Μεταβλητότητα

Μια πλατεία που αποτελεί ευχαρίστηση για τους τουρίστες μπορεί να δημιουργεί σύγχυση στους ντόπιους. Μια παιδική χαρά μπορεί να βοηθά τα ανταγωνιστικά παιχνίδια εφήβων αλλά να αποτρέπει τα φανταστικά παιχνίδια μικρότερων παιδιών.¹⁴

Η μεταβλητότητα αποτελεί έναν παράγοντα γύρω από τον οποίο αρθρώνονται οι τρόποι με τους οποίους αυτός προσεγγίζεται μιας και ο δημόσιος χώρος αλλάζει και αποκτά διάφορες μορφές. Ένας πραγματικά δημόσιος χώρος, φιλοδοξώντας να φιλοξενήσει μια ποικιλία χρήσεων και να ανταποκριθεί στον ρόλο του, θα πρέπει να είναι ευμετάβλητος και προσιτός προς ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών ομάδων. Και αυτό γιατί η κάθε κοινωνική ομάδα ανάλογα με τις ανάγκες και τα συμφέροντά της, ασκεί διαφορετική επιρροή και οικειοποιείται αλλιώς το δημόσιο χώρο δίνοντάς του τη δική της ερμηνεία. Τα μέλη της κινούνται στον χώρο, τον διαμορφώνουν, το νμεταλλάσσουν και τον χρησιμοποιούν ως πεδίο ιδεολογικής έκφρασης και πολιτισμικής ανταλλαγής. Καταλαμβάνουν ζωτικό χώρο και στον ίδιο τόπο συνυπάρχουν, δημιουργώντας πολλές ξεχωριστές εγγραφές που του προσδίδουν οικουμενικότητα, ποικιλομορφία και ιδιαίτερη αξία και σημασία για την κάθε ομάδα.

¹⁴ Όπως 10

Όλα αυτά συμβαίνουν εφόσον ο σχεδιασμένος χώρος επιτρέπει στους χρήστες να το διαχειριστούν με το δικό τους ξεχωριστό τρόπο χωρίς να τους δεσμεύει και να τους ορίζει. Μέσα από τη μορφή του δηλαδή τους παραχωρεί αρχικά κάποιες βασικές κατευθύνσεις οι οποίες στην πορεία μπορούν να τροποποιηθούν και να επαναπροσδιοριστούν από τους ίδιους για να καλύψουν τις ειδικότερες τους ανάγκες. Όπως αναφέρει ο Kevin Lynch, *το περιβάλλον και τα αντικείμενα που το πλαισιώνουν μπορούν πολλές φορές να χρησιμοποιούνται με τρόπους που δεν φαντάζονται ποτέ οι κατασκευαστές.*¹⁵

Αντίθετα, δημόσιοι χώροι σχεδιασμένοι βάσει αυστηρά καθορισμένων προτύπων εμφανίζονται άκαμπτοι επιτελώντας αποκλειστικά μια αμφιλεγόμενη πολλές φορές λειτουργία. Επηρεασμένοι από το διαχωρισμό που πρεσβεύει ο μοντερνισμός, παραμένουν μονοσήμαντοι και ανίκανοι να προσαρμοστούν σε καινούργιες δράσεις. Όπως στη μοντέρνα κατοικία, το κάθε δωμάτιο σχεδιάζεται για να φιλοξενήσει μονοδιάστατες λειτουργίες ενός παθητικού χρήστη, αντίστοιχα σε μια πόλη οι δημόσιοι χώροι συχνά πέφτουν στην παγίδα να σχεδιάζονται με τέτοιους τρόπους ώστε να παραλαμβάνουν ένα μόνο ρόλο αποκλείοντας όλους τους άλλους.

¹⁵ Όπως 10, σελ.156

Στο αστικό περιβάλλον ίσως υπάρχουν υλικές μεταβάσεις από ένα «είδος» χώρου σε ένα άλλο. Ως την κατ'εξοχήν ένδειξη της ενδιάμεσης ζώνης και της **μετάβασης**, - το πιο προσιτό παράδειγμα- ορίζουμε και χρησιμοποιούμε το **κατώφλι**.

Το φίλτρο που επιτρέπει την όσμωση δύο τόπων, αυτό που δίνει ζωή και επιτρέπει την αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Η αναίρεση του κατωφλιού αποτελεί ίσως την πιο έντονη ιδιότητα του δημόσιου χώρου, η απουσία της φυσικής παρουσίας ενός ενδιάμεσου και συνδεδετικού χώρου μεταξύ δύο διαφορετικών, η ύπαρξή του όμως νοητικά. Η έλλειψή του ποτέ δεν δημιούργησε στεγανά στο δημόσιο χώρο, αλλά μας έκανε να τον αντιλαμβανόμαστε και να τον εισπράττουμε πολύ πιο επιφανειακά αντί να εξετάζουμε και να προσέχουμε τα διάφορα επίπεδά του.

Σε μια πλατεία όπου δυο φίλοι συναντιούνται πριν την δουλειά, ένας άστεγος ξυπνάει και ξεκινάει την καθημερινή του διαδρομή. Η χρήση του χώρου ακαριαία μεταβάλλεται και από κατοικία ενός ανθρώπου μετατρέπεται σε χώρος συνάντησης για κάποιους άλλους. Η συνύπαρξη των δύο αυτών καταστάσεων καθώς και η αντίληψη του ως μία από τις δύο, ίσως απαιτεί το βλέμμα ενός εξωτερικού παρατηρητή για να γίνει αντιληπτή αλλά εν τέλει, σε ένα δημόσιο χώρο όπου συνευρίσκονται διαφορετικές εγγραφές η μετάβαση έχει περιοριστεί από αρχιτεκτονικό εργαλείο και σημείο αναφοράς σε μια νοητική διεργασία κατανόησης του καθενός μας.

Ο χαρακτήρας μιας μονάδας του αστικού χώρου πηγάζει από το πώς χρησιμοποιείται από όλες τις κοινωνικές ομάδες ταυτόχρονα. Μπορεί κάποιος να εμφανίζεται ως περισσότερο έκδηλος αναλόγως με τις ημέρες του χρόνου, τις ώρες της ημέρας αλλά και τις παραδόσεις της κοινωνίας και τις κοινωνικές συμβάσεις και επαφές. Αυτό που χάνουμε από τη μελέτη των δημόσιων χώρων είναι το γεγονός ότι το πέρασμα από τον ένα στον άλλο δεν συνεπάγεται διαδρομή, αλλά μια αλλαγή των στοιχείων τους¹⁶ και της δικής μας είσπραξης και προβολής πάνω σε αυτούς. Η κίνηση αυτή όμως ταυτόχρονα τους θέτει σε μια εξαναγκασμένη -ή και μη- επικάλυψη και συνύπαρξη.

Πολλές φορές για να αξιοποιηθεί ένας -καλά σχεδιασμένος- δημόσιος χώρος, χρειάζεται απλά να αντιληφθούμε τις ποιότητες του για να μπορέσουμε σταδιακά να τον οικειοποιηθούμε και να φτάσουμε στο σημείο εκείνο όπου *οι δράσεις και ο τόπος θα έχουν προσαρμοστεί το ένα στο άλλο*.¹⁷

16 Παράφραση του «ο Κουμπλάι Χαν είχε συνειδητοποιήσει ότι οι πόλεις ου Μάρκο Πόλο έμοιαζαν μεταξύ τους, λες και το πέρασμα από τη μια στην άλλη δεν συνεπαγόταν ένα ταξίδι αλλά απλώς μια αλλαγή των στοιχείων τους. Calvino I., Στις Αόρατες Πόλεις, εκδόσεις Καστανιώτη, 2003, σελ.65

Επιδιώκοντας να εντάξουμε την ανάλυσή μας στο οικείο αυτό πλαίσιο, προσεγγίζουμε τον δημόσιο χώρο μέσω των κοινωνικών ομάδων και τον τρόπο που αυτές δραστηριοποιούνται, μεταβάλλοντας τον ιστό της πόλης. Ως το κύριο πεδίο εμφάνισής τους, θεωρούμε πως οι κοινωνικές ομάδες αποτελούν ένα ικανό και πρόσφορο τρόπο προσέγγισης του χώρου ο οποίος εν τέλει σχεδιάζεται για αυτές.

Η ανάδραση μεταξύ ομάδων και χώρου είναι αυτή που φανερώνει τις ποικίλες αναγνώσεις, οι οποίες παρόλο που είναι συχνές δεν είναι πάντα προφανείς. Ο ίδιος τόπος μπορεί ταυτόχρονα να παραλάβει τις διαπροσωπικές επαφές καθώς και τις ατομικές και συλλογικές μνήμες. Αυτός είναι το βήμα από όπου ακούγονται όλες οι απόψεις και εκεί που βρίσκεται ένα προσωρινό καταφύγιο. Ενώ παραμένει ελεύθερος, επιχειρείται να εκμεταλλευτεί οικονομικά.

Μέσα από την καταγραφή των διαφορετικών χρηστών στον δημόσιο χώρο και την ποικιλία των αναγκών τους, δημιουργήσαμε κατηγορίες που αποτελούνται από ομάδες οι οποίες συμπεριφέρονται με παρόμοιο τρόπο. Μέσω της διακριτής χρήσης, ορίζεται κάθε φορά ένας διαφορετικός δημόσιος χώρος. Αναγνωρίσαμε τους ρόλους που αυτός παραλαμβάνει ενεργητικά και τα στοιχεία που επιστρέφει στο κοινωνικό σύνολο. Προσεγγίσαμε το δημόσιο χώρο **ως...**

Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ

3.1. Μέσο Κοινωνικοποίησης

3

Το βασικότερο ίσως χαρακτηριστικό του δημοσίου χώρου είναι η λειτουργία του ως μέσο εξόδου και εκτόνωσης. Αντιλαμβανόμαστε τη χρήση του δημοσίου χώρου ως διέξοδο, από άτομα και ομάδες για τα οποία αυτός αποτελεί τον κύριο διαθέσιμο ζωτικό χώρο όπως επίσης και τον τόπο διοχέτευσης του ελεύθερου τους χρόνου.

Μέσα σε όλες τις άλλες δραστηριότητες των ανθρώπων που γεμίζουν την καθημερινότητα τους, αναγνωρίζει κανείς τις διάφορες κοινωνικές ομάδες όπως αυτές εμφανίζονται και τον αξιοποιούν ως τόπο συνάντησης, ψυχαγωγίας και περιπάτου. Δρόμοι και πλατείες μετατρέπονται σε χώρους αναψυχής για τους ανθρώπους μετά το τέλος της δουλειάς τους, για παιδιά και νέους μετά το σχολείο οι οποίοι χαίρονται το παιχνίδι, για τους ηλικιωμένους που τριγυρνούν ανέμελα και παρατηρούν τη ζωντάνια που υπάρχει στο χώρο. Η συναναστροφή και η επαφή στο δημόσιο χώρο τους εφοδιάζει με όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που τους προσδίδουν μια κοινή ταυτότητα, αυτή ενός κατοίκου, ενός μέλους της γειτονιάς και κατά συνέπεια της πόλης.

Οι συμπεριφορές και οι αντιλήψεις των διαφορετικών χρηστών –ομάδων καθορίζονται σε ένα σημαντικό βαθμό από τα ήθη και τις συνήθειες του λαού στον οποίο ανήκουν και τις οποίες εκδηλώνουν στον άμεσο ζωτικό χώρο. Με άλλα λόγια, τον οικειοποιούνται και τον θεωρούν τμήμα του σπιτιού τους, δημιουργώντας μια νέα συνθήκη αμοιβαίας συνύπαρξης ενώνοντας τελικά την ιδιωτική με την δημόσια κατοικία. Η χρήση του ως διέξοδο από άτομα που τον ζουν καθημερινά και τον καθιστούν προέκταση της ιδιωτικής τους κατοικίας, σε συνδυασμό με την φροντίδα και την προσοχή που του προσφέρουν, τον αναβαθμίζουν. Παράδειγμα αυτής της συμπεριφοράς είναι η νοοτροπία των νοικοκυρών στην γειτονιά του Πούρναλικ, στην πόλη της Ξάνθης, οι οποίες θεωρώντας ότι ο δρόμος αποτελεί κομμάτι της κατοικίας τους φροντίζουν καθημερινά για την καθαριότητα και την συντήρησή του. Όταν ο καιρός το επιτρέπει, τις βλέπει κανείς να κάθονται καθεμία μπροστά από την είσοδο του σπιτιού της ξεχωριστά αλλά ταυτόχρονα και όλες μαζί.

Εξαιτίας του γεγονότος ότι αποτελούν για τη χώρα μας μειονότητα, συγκεντρώνονται τις περισσότερες φορές σε συγκεκριμένα κομμάτια της πόλης, των οποίων ο χαρακτήρας διαμορφώνεται και αλλάζει βάσει των πολιτισμικών καταβολών τους καθώς και του τρόπου με τον οποίο τον προσεγγίζουν.

Ο Edward T. Hall παρουσιάζει μέσα από πολλά παραδείγματα τις διαφοροποιήσεις της αντίληψης του περιβάλλοντος που εξαρτώνται από τη μορφολογία του σε συνδυασμό με τα ένστικτα και τις πολιτισμικές καταβολές μας και αναφέρεται κυρίως στις μεγάλες επιπτώσεις από την αύξηση ενός συγκεκριμένου πληθυσμού σε ένα τόπο.¹⁸

Αντίστοιχα, σε περιοχές κυρίως επαρχιακές, όπου οι δεσμοί των ανθρώπων διατηρούνται, παρατηρούνται πολλές φορές αυθόρμητες συναντήσεις που έχουν καθιερωθεί ως μια καθημερινή συνήθεια στο δικό τους κομμάτι –τόπο του δημοσίου χώρου.

Εδώ οι πολιτισμικές διαφορές δεν διαδραματίζουν τόσο σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση του χώρου, όσο το υπόβαθρο πάνω στο οποίο αυτές εκδηλώνονται. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις, δημιουργείται ένα **ιδιότυπο καθιστικό** διαφορετικού χαρακτήρα –στο οποίο οι ομάδες αναπτύσσουν κοινωνικές επαφές μεταξύ τους, και περνούν αρκετό χρόνο της ημέρας –το ένα συγκεντρωμένο και το άλλο διασκορπισμένο κατά μήκος του δρόμου.

18 Αθ. Παρασκευόπουλος, Graffiti, Διεκδικώντας μια θέση στην αστική πραγματικότητα, 2008, Δ.Π.Θ.

Πολλές φορές όμως, μια τέτοια χρήση φορτίζεται αρνητικά και αντί ο χώρος να βελτιώνεται, συνεχώς υποβαθμίζεται εξαιτίας των συμπεριφορών που εκδηλώνουν συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες σε αυτόν. Στις ομάδες αυτές ανήκουν κυρίως άτομα με άνομη συμπεριφορά και εξαρτημένα άτομα, καθώς και μετανάστες που συσπειρώνονται και δημιουργούν στενούς κοινωνικούς κύκλους οι οποίοι δεν βοηθούν στην ενσωμάτωσή τους στην πόλη. Οι κακές συνθήκες διαβίωσης για μερικούς, η απώλεια των σχέσεων με την οικογένεια λόγω παράνομων συμπεριφορών για άλλους και η αναζήτηση ένταξης σε μια συλλογική οντότητα που να τους δίνει την αίσθηση ότι «ανήκουν» ωθούν τις ομάδες αυτές να χρησιμοποιήσουν το δημόσιο ως χώρο διημέρευσης. Αποτελεί για αυτούς το μοναδικό διαθέσιμο μέσο για να συνευρεθούν και να κοινωνικοποιηθούν. Η έντονα χρονικά αλλά και χαρακτηριστικά χρήση, ωθεί άτομα που αισθάνονται ξένα και περιθωριοποιημένα να «εγκαθίστανται» και να αποκλείουν μονίμως άλλες ομάδες χρηστών οι οποίες στερούνται το δικαίωμα τους σε αυτόν.

Σε δημοσίους χώρους όπου υπάρχει έντονη η παρουσία μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας αυτόματα αυτός ο χώρος αποκλείεται για όλους τους υπόλοιπους.¹⁹

Αυτές οι ομάδες καταλαμβάνουν ένα κομμάτι του ήδη ανεπαρκούς χώρου και ταυτόχρονα περιορίζουν τις χωρικές ποιότητες που αυτός προσφέρει. Η προσπάθεια οικειοποίησης, πολλές φορές δεν εμπίπτει στα πλαίσια της «κοινωνικής» χρήσης του δημοσίου χώρου της κοινότητας, με αποτέλεσμα να αμφισβητείται από αυτήν και τελικά να μην επέρχεται ποτέ.

Μέσα από το πλέγμα αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων γύρω από τους τρόπους συμπεριφοράς ως προς το δημόσιο χώρο και τις διεκδικήσεις των μελών της κάθε ομάδας υπάρχει διάκριση ανάμεσα σε πρακτικές και αισθητικές επιλογές οι οποίες είναι αποδεκτές.

Η αντίληψη περί ενός καθαρού και συστηματοποιημένου χώρου έχει συνδυαστεί με μια αίσθηση νοημάτων και αισθητικών πρακτικών οι οποίες δεν προσβάλλουν την εικόνα του. Τέτοιες επιλογές εμπίπτουν στις «ηγεμονικές γεωγραφίες» της πόλης. Με αυτόν τον όρο ο γεωγράφος Cresswell (1996) εκφράζει την προώθηση και επιβολή από τις κυρίαρχες ομάδες, συγκεκριμένων επιλογών στο χώρο οι οποίες οδηγούν σε συγκεκριμένους τρόπους χρήσης, κατανόησης και αντίληψης του, δηλαδή σε οριοθετημένα νοήματα.

Όμως σε πολλές περιπτώσεις τα υποκείμενα αντιδρούν σε αυτές τις ηγεμονικές γεωγραφίες

και αμφισβητούν τις περιορισμένες χρήσεις και αντιλήψεις του χώρου οι οποίες έρχονται σε σύγκρουση τόσο με τα δικά τους συμφέροντα και ιδέες όσο και με τους δικούς τους τρόπους χρήσης, δράσης και θέασης του ίδιου χώρου.²⁰ Δημιουργούν τις αιρετικές γεωγραφίες οι οποίες αδιαφορούν ή αντιστέκονται στην επιβεβλημένη από τους κοινωνικά ισχυρούς, ανάγνωση και πρακτική του τοπίου.

Αυτός είναι ίσως και ο λόγος που οι ίδιοι αδιαφορούν για τον ίδιο τον χώρο, οξύνοντας έτσι την αντιπαράθεση τους με τους υπόλοιπους χρήστες. Χρήστες οι οποίοι είναι ίσως κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά ισχυρότεροι από αυτούς και προσπαθούν να περιορίσουν τις ελευθερίες των ασθενέστερων, τόσο σε ιδεολογικό όσο και σε πραγματικό επίπεδο. Οι ίδιοι αποτελούν πυρήνες πίεσης, εκμεταλλεύονται προς όφελος τους το δημόσιο χώρο από τον οποίο έχουν θεωρητικά αποκλειστεί και προσπαθούν να τον ελέγξουν και να οριοθετήσουν στο δικό τους κανονιστικό πλαίσιο ευταξίας και καθωσπρεπισμού τις δράσεις και τις εκδηλώσεις μέσα σε αυτόν.

¹⁹ Knox P., Pinch S., Κοινωνική Γεωγραφία των πόλεων, εκδόσεις Σαββάλας, 2009, σελ. 25

²⁰ Όπως 6, σελ. 318

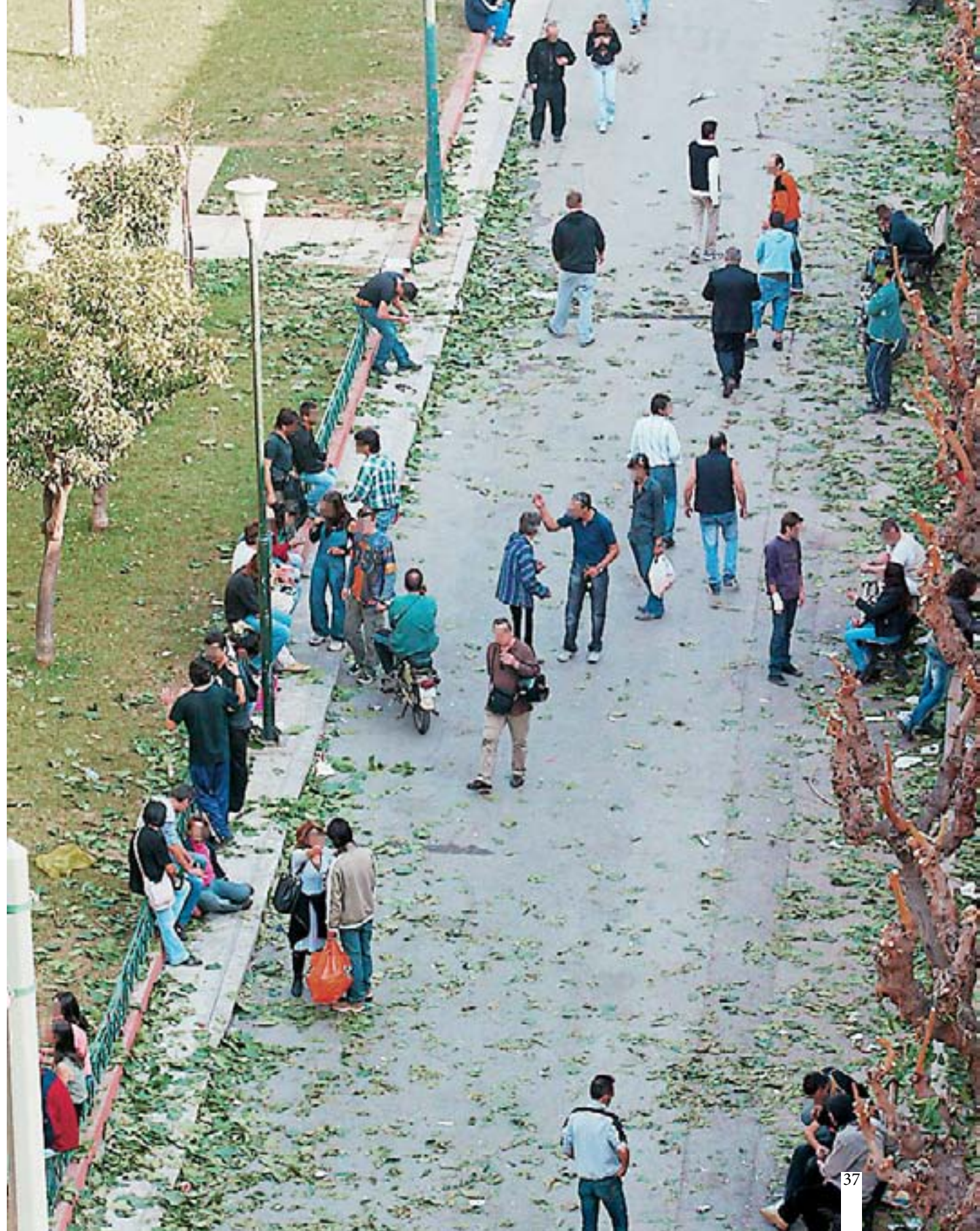
Χαρακτηριστικά ο David Sibley υποστήριξε ότι οι άρχουσες ομάδες τείνουν να «αποκαθάρουν» το χώρο, προσπαθούν να αποκλείουν ό,τι γίνεται αντιληπτό ως «μολυσματική» και «βρώμικη» επιρροή προερχόμενη από παρείσακτους.²¹

Παράδειγμα επιβολής των ισχυρών ομάδων, αποτελεί η περίπτωση της πλατείας Αττικής, όπου οι κάτοικοι της περιοχής δημιουργώντας (παράνομες) ομάδες πολιτοφυλακής εξεδίωκαν τους λαθραίους και μη μετανάστες, οι οποίοι μη έχοντας άλλη επιλογή είχαν καταλάβει το μεγαλύτερο μέρος της πλατείας, αποκόποντας τους και επηρεάζοντας ταυτόχρονα το γενικότερο χώρο.

Αυτοί καθώς και ομάδες εξαρτημένων ατόμων ορίζουν μέσα στον χώρο τον δικό τους τόπο, τις διάφορες «πιάτσες». Η «**πιάτσα**» ως μετακινούμενος τόπος μέσα σε μια πλατεία όπως και στην πλατεία Αττικής υπόκεινται σε έναν συνεχή διωγμό από εκείνους που πρεσβεύουν την οργάνωση και την τάξη στο χώρο.

«Εδώ [στην οδό Τασίτσα] θα βρεις αυτούς που έδιωξαν από την πλατεία Θεάτρου, τη Σοφοκλέους, τα Εξάρχεια τουλάχιστον μέχρι τον επόμενο διωγμό»²²

Στον κοινωνικά κατασκευασμένο δημόσιο χώρο έχουν δημιουργηθεί αυτοί οι «τόποι» της ανέχειας και των προβλημάτων, οι οποίοι μπορούν απλά να μετακινηθούν. Αν δεν εκλείψει η γενεσιουργός αιτία, η κάθε «πιάτσα» δεν θα πάψει να εμφανίζεται ως χωρική κηλίδα αποκλεισμού και απομόνωσης. Η έντονη αυτή αντιπαράθεση καθιστά το χώρο ένα πεδίο μάχης μεταξύ των ομάδων στερώντας την πόλη από έναν ελεύθερο και ισότιμο χώρο. Δημιουργούνται έτσι σχέσεις αποκλεισμού ομάδων και ατόμων, οι οποίες του αφαιρούν την προοπτική να αποτελεί έναν κοινωνικό ζυμωτή, τον καταντούν μια διακοπή στον αστικό ιστό της πόλης. Τον νεκρώνουν υλικά και νοηματικά.

21 Όπως 18, σελ.111

22 Πρωταγωνιστές, Πεθαίνοντας στις πλατείες 1ο μέρος

Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ

3.2. Βήμα

3

Ο δημόσιος ζωτικός χώρος ως αγωγός δύναμης είναι ένα στοιχείο που αναπροσδιορίζεται συνεχώς και η εκάστοτε κατανομή του βρίσκεται πάντοτε σε διαπραγμάτευση αφού προσφέρεται σε διάφορες αναγνώσεις χρήσεις και συμβολισμούς από τις κοινωνικές ομάδες.²³

Το δικαίωμα του καθενός να εκφράσει, να κοινωνικοποιηθεί, να συζητήσει, να αντιδράσει, είναι αυτό που τους οδηγεί να τον διεκδικήσουν ως βήμα. Μία άποψη, μια θέση, ή ένα πρόβλημα, όταν παραμένουν περιορισμένα και δεν εκδηλώνονται σε αυτόν τείνουν να χάσουν την αξία και τη δύναμή τους, αγνοούνται και τελικά μοιάζουν να μην υπάρχουν. Δεν αναιρούμε την ύπαρξη και άλλων μέσων και διόδων πολιτικής κοινωνικής και ιδεολογικής έκφρασης αλλά όπως αναφέρει και ο Mike Davis *τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης [για παράδειγμα] είναι σίγουρα σημαντικά, αλλά όχι παντοδύναμα -η αποκρυστάλλωση της πολιτικής θέσης μέσω της ελεύθερης συζήτησης*

23 Βαίου Ν. , Πόλη και Πολίτες: η καθημερινή ζωή και το «δικαίωμα στην πόλη», στο η Βιώσιμη Πόλη, εκδόσεις Στοχαστής

-ακόμα βρίσκει το πιο εύφορο έδαφος σε ένα πραγματικά αστικό βήμα.²⁴ Αυτό τον καθιστά το πεδίο των πολιτικών και κοινωνικών διεκδικήσεων των ατόμων. Στον δημόσιο χώρο το άτομο, αντικρίζει το σύνολο, συνδιαλέγεται μαζί του, **παίρνει θέση.**

Όταν εκτίθεται αποφασίζει πού θα σταθεί, - αποφασίζει να λειτουργήσει - να ενεργοποιηθεί ως χρήστης και όχι ως απλός θεατής και μέσω της δραστηρικής οικειοποίησης του δημοσίου τοπίου η θέση του αποκτά δύναμη.

Βεβαίως η έκθεση, πέραν της δύναμης εμπεριέχει και το στοιχείο της κριτικής που μπορεί να ασκηθεί από τον καθένα. Το άτομο καθίσταται ευάλωτο και σε κάθε περίπτωση παίρνει το ρίσκο της αποδοχής ή της απόρριψης και κατά συνέπεια του αποκλεισμού από τον συγκεκριμένο χώρο.

24 Davis M. , Be realistic: demand the impossible, Haymarket Books, 2012, σελ.3

Κάθε φορά λοιπόν που το άτομο εκτός της φυσικής του παρουσίας διεκδικεί ένα κομμάτι του δημοσίου χώρου, διακινδυνεύει το ίδιο να χάσει αυτό το τμήμα της πόλης, που θα του δώσει την απαραίτητη ισχύ.

Σύμφωνα με τον David Harvey, το αστικό τοπίο προφανώς λειτουργεί ως ένα σημαντικό πεδίο πολιτικής δράσης και εξέγερσης. Τα απτά χαρακτηριστικά του είναι σημαντικά και η φυσική και κοινωνική αλλαγή και επανεξέταση όπως και η εδαφική [αναδι]οργάνωση αυτών των τόπων είναι ένα εργαλείο στην πολιτική και [κοινωνική] πάλη.²⁵ Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι οι διεργασίες και οι διεκδικήσεις στο δημόσιο χώρο βρίσκονται σε μια συνεχή αλληλεπίδραση με το σχεδιασμό.

Το άτομο παρόλα αυτά δε μπορεί να επιφέρει μια τέτοια κοινωνικοχωρική μετάλλαξη μόνο του, και συνήθως περιορίζεται στο να προσπαθεί να παρακινήσει και να προσελκύσει μέσω της δύναμης που του παρέχει η έκθεση του στον δημόσιο χώρο άλλα άτομα με τα ίδια ενδιαφέροντα και την ίδια διάθεση για δράση. Άρα ακόμα και μια ατομική έκφραση έχει στόχο τη δημιουργία μιας ομάδας, γιατί εν τέλει η συλλογική κίνηση είναι αυτή που εκμεταλλεύεται το προνόμιο της ισχύος του δημοσίου χώρου.

Στο παράδειγμα των "Γυναικών στα Μαύρα", μια ήπια και ειρηνική κατάληψη της κεντρικής πλατείας του Βελιγραδίου, αναστάτωσε την ροή της κίνησης στην πλατεία, και αμφισβήτησε το εδραιωμένο νόημα του μνημειακού συμβολισμού της. Έτσι σε κάθε χώρο, γίνεται προφανές ότι ακόμη και μια "μικρή" ομαδική κίνηση δημιουργεί αναταράξεις και αναδιοργανώνει τον ίδιο το χώρο και την ιδεολογική σημασία του. Οποιαδήποτε "μικρή" κίνηση, μεγεθύνεται, λόγω της δύναμης που απορρέει από τον δημόσιο χώρο και οι ενεργοί – συνειδητοποιημένοι χρήστες τον κερδίζουν.

Μέσω αυτών των πράξεων, μικρών και μεγάλων, καταφέρνουν να επανοικειοποιηθούν και να χρησιμοποιήσουν τον δημόσιο χώρο στην αληθινή του υπόσταση.

Ο σχεδιασμός του δημοσίου χώρου αποτελεί παράγοντα που είτε ενισχύει είτε εμποδίζει τις δράσεις και τις εμφανίσεις ομάδων που δραστηριοποιούνται σε αυτόν. Το βασικό χαρακτηριστικό της δράσης αυτής είναι ότι θίγουν τον ίδιο τον χώρο, ανατρέπουν τον όποιο σχεδιασμό και επεμβαίνουν σε αυτόν ή αξιοποιούν τις χωρικές δυνατότητες που τους προσφέρει για να αποκτήσει περισσότερη ένταση η παρουσία τους.

Η κινητοποίηση των "Γυναικών στα μαύρα" ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την πλατεία στην οποία έλαβε χώρα. Μια πλατεία περιορισμένων διαστάσεων, μνημειακού χαρακτήρα, με ένα άγαλμα αφιερωμένο στον πόλεμο η οποία συνέβαλε ιδεολογικά και χωρικά στην διατάραξη του χαρακτήρα της πλατείας.

Αν η δραστηριότητα αυτή βρισκόταν σε μια μεγαλύτερου μεγέθους πλατεία, οι γυναίκες αυτές θα ένιωθαν περισσότερο εκτεθειμένες και η κίνησή τους δεν θα είχε αρκετή δύναμη και παρουσία στο χώρο ώστε να επιτευχθεί το επιθυμητό αποτέλεσμα, να προβληματιστούν οι περαστικοί.

Κατά την προαγωγή των συμφερόντων μιας ομάδας, κυρίαρχο ρόλο παίζει ο δημόσιος χώρος, επειδή μέσα σε αυτόν αποκτά τη δύναμη και τον τόπο για να διαδηλώσει, να εκφραστεί, να απαιτήσει και να δώσει στα μέλη της την χωρική ανάσα να κοινωνικοποιηθούν. Όλη αυτή η ένταση, η αλληλοεπικάλυψη και σύγκρουση συμφερόντων φέρνει τις διάφορες κοινωνικές ομάδες σε ρήξη τόσο σε ιδεολογικό όσο και πρακτικό επίπεδο.

Δημιουργείται δηλαδή πάλη μεταξύ τους για την αναδιανομή του άνισα κατανομημένου αστικού χώρου. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες, οι συνέπειες στον δημόσιο χώρο είναι ο χαρακτηρισμός του και η μονοσήμαντη χρήση του ενώ πολλές φορές ακόμα και η εγκατάλειψή του. Επειδή όμως πρόκειται για έναν ζωντανό οργανισμό ο οποίος αποτελεί έναν ιδιαίτερο παράγοντα στη ζωή της πόλης, η απώλεια της ζωντανότητας του συντελεί στην ευρύτερη αστική παρακμή.

25 Harvey D. , Rebel Cities From the right to the city to the urban revolution, Verso, 2012

Οι σφαίρες επιρροής²⁶ των χρηστών αλληλεπικαλύπτονται και συνδυάζονται, σε μια μεγαλύτερη που εμπεριέχει τα κοινά χαρακτηριστικά των προηγούμενων και αποκτά μεγαλύτερη ισχύ στην χωρική υπόσταση του τύπου.

Στο πλαίσιο αυτό, ο Latour *επισημαίνει σχετικά με την άσκηση της εξουσίας ότι αυτή δεν είναι το αποτέλεσμα της άσκησης της κυριαρχίας του Α στον Β αλλά το αποτέλεσμα των ικανοτήτων του Α να εντάξει τον Β στο δικό του πρόγραμμα δράσης. Μέσω της δράσης του Α η εξουσία συγκροτείται. Και οι δύο πλευρές όμως βιώνουν τις συνέπειες της διάδρασης – μια ποικιλία επιδράσεων της εξουσίας η οποία μπορεί να μην είναι σε ισότιμη βάση αλλά δεν μοιάζει να έχει κατεύθυνση προς τη μία ή την άλλη πλευρά. Η εξουσία και τα οιονεί υποκείμενα και αντικείμενα συγκροτούνται [ή συνεργάζονται] μέσω σχέσεων.*²⁷ Όταν σφαίρες επιρροής διασταυρώνονται στον ίδιο χώρο, είτε συγκρούονται εξαιτίας διαφορετικών ιδιομορφιών και τίθεται το ζήτημα ποιος θα κυριαρχήσει σε αυτόν και θα έχει την ευκαιρία να τον οικειοποιηθεί, είτε κάτω από μια κοινή ιδεολογία, δημιουργούνται συνθήκες σύμπτωσης και σχηματίζονται μεγαλοομάδες οι οποίες λόγω της δύναμής τους επικρατούν.

*Μια ομάδα κοινών συμφερόντων και κοινής δράσης προϋποθέτει τα μέλη της να μπορούν να κάνουν τις απαραίτητες αφαιρέσεις, να συνειδητοποιούν ότι όσο μοιράζονται ένα κοινό γνώρισμα ή ένα κοινό στόχο δεν είναι απαραίτητα όμοιοι, ίδιοι. Και κάτι πιο σημαντικό, είναι συχνά απόλυτα άγνωστοι, ζουν αλλού στην πόλη, αλλού ίσως στη χώρα, ακόμη και σε διαφορετικές χώρες.*²⁸

Όταν ομάδες που μπορεί να μην έχουν απαραίτητα κοινή αφετηρία αλλά μοιράζονται ένα στόχο κινητοποιούνται μαζικά, διαδηλώνουν. Όσο μεγαλύτερο είναι το πλήθος, τόσο εντονότερη είναι η αλλαγή που αυτό προσδίδει.

²⁶ Ο Edward T. Hall διαχώρισε τη θεωρία του για την “εγγύτητα” (proxemics) σε δύο θεμελιώδεις κατηγορίες: τον προσωπικό χώρο και την περιοχή – επικράτεια. Ο προσωπικός χώρος αφορά τον άμεσο χώρο γύρω από το κάθε άτομο, ενώ η επικράτεια στην περιοχή που το ίδιο θα “διεκδικήσει” και θα υπερασπιστεί ενάντια σε άλλους. Έτσι θα λέγαμε ότι κάθε άτομο δημιουργεί “σφαίρες επιρροής” με τις οποίες κινείται και χρησιμοποιεί τον δημόσιο χώρο. Η κοινωνική απόσταση (δηλαδή η ιδεολογική απόσταση μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων) μεταξύ των ανθρώπων είναι άμεσα συσχετισμένη με την γεωγραφική απόσταση που λαμβάνει η κάθε μία στην πόλη και στον δημόσιο χώρο της. Κατά την proxemics theory υπάρχουν τέσσερις μορφές της ανθρώπινης επικράτειας. Αυτές είναι οι: Δημόσια επικράτεια: ένας χώρος όπου υπάρχει ελεύθερη πρόσβαση στον καθένα Διαδραστική επικράτεια: ο χώρος όπου οι άνθρωποι συναθροίζονται ανεπίσημα Επικράτεια του σπιτιού: ο τόπος που ο καθένας ισχυρίζεται ως ατομική περιοχή του. Σωματική επικράτεια: ο άμεσος χώρος γύρω μας. Αυτά τα διαφορετικά επίπεδα “επικράτειας”, μαζί με τους παράγοντες που αφορούν τον προσωπικό χώρο, προτείνουν τρόπους για το άτομο για να επικοινωνήσει και να παράγει την κατάλληλη συμπεριφορά. Τα όρια αυτά είναι άλλοτε πιο στενά και άλλοτε πιο διευρυμένα, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του και τον τρόπο με τον οποίο αυτά τον οδηγούν στο να κρίνει και να αντιληφθεί τους υπόλοιπους χρήστες στον ίδιο χώρο. πηγή: www.wikipedia.org

²⁷ Όπως 6, σελ. 28

²⁸ Στ. Σταυρίδης, Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2002, σελ 109

Σε αυτή την περίπτωση οι τρόποι έκφρασης της δύναμης που απορρέει από τον δημόσιο χώρο, δεν είναι περιορισμένοι και η μαζική πλέον ανάγκη να βρουν φωνή τα προβλήματά τους, τους κατευθύνει προς το δημόσιο χώρο. Καταλήψεις, αστικά κινήματα, ταραχές πόλεων αποτελούν εκφάνσεις της προσπάθειας της κάθε ομάδας για έκφραση των αιτημάτων της, για αλλαγή των συνθηκών της ζωής των μελών της και βελτίωση της καθημερινότητάς τους.

Αλλαγή στη χρήση του, στο χαρακτήρα του, στην αντίληψη των ποιτήτων που ο ίδιος ο χώρος προσφέρει.

Το τελευταίο διάστημα κατά τη διάρκεια ψήφισης των σκληρών οικονομικών μέτρων, άτομα από διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα εκμεταλλευόμενοι το βήμα που τους παρείχε ο δημόσιος χώρος, συσπειρώθηκαν γύρω από ένα κοινό στόχο και δημιούργησαν μια μεγάλη ομάδα με κοινή ταυτότητα. Το κίνημα, όπως ονομάστηκε, των «αγανακτισμένων». Στο διαδικτυο γράφτηκαν πάρα πολλά σχετικά με το σημείο μηδέν από το οποίο ξεκίνησε η σπίθα που άναψε φωτιές σε κυβέρνηση, κόμματα, βουλευτές, ακόμη και στην Ευρώπη που είδε τις πλατείες της να γεμίζουν πολίτες που διαμαρτύρονται και ξεσηκώνονται.

Δύο Θεσσαλονικείς, εμπνευσμένοι από το κίνημα των Ισπανών «Indignados» ή «M-15» και ενδεχομένως από τα ειρωνικά συνθήματα «Κάντε ησυχία να μην ξυπνήσουμε τους Έλληνες» που φώναζαν, με στόχο ακριβώς να «ξυπνήσουν» την ελληνική νεολαία, έφτιαξαν στο facebook τη σελίδα **ΑΓΑΝΑΚΤΙΣΜΕΝΟΙ ΣΤΟ ΛΕΥΚΟ ΠΥΡΓΟ**. Πολύ γρήγορα αυτή η ιδέα εξαπλώθηκε και βρήκε ανταπόκριση σε όλη την ελληνική επικράτεια.

*Δικός μας αρχικός στόχος είναι να κατεβούμε με τα παιδιά μας, να γνωριστούμε με κάποιους, να συναντήσουμε φίλους και γνωστούς. Με αφορμή αυτό που όλοι ζούμε. Χωρίς σημαίες και πλακάτ, χωρίς κόμματα. Αυθόρμητα.*²⁹

Παρόλη την αρχική κινητικότητα και μαζικότητα του κινήματος των Αγανακτισμένων για τα δεδομένα της χώρας και την έντονη φωνή και παρουσία του στο χώρο με το πέρασμα του χρόνου «ξεφούσκωσε».

Γίνεται αντιληπτό ότι μέσω των κινημάτων πόλεων, οι ερημωμένοι δημόσιοι χώροι ανακτώνται, οι πλατείες κερδίζουν την παλιά τους αίγλη και μέσω της συνύπαρξης, της συζήτησης και της ανταλλαγής απόψεων επανέρχεται η ζωή σε αυτές και η κοινωνία επιστρέφει στη δημόσια σφαίρα.

Όπως υποστηρίζει και ο Jurgen Habermas μέσα από τη θεματοποίηση της γνήσιας και αυθεντικής ιδέας ενός δημοσίου χώρου αναδύεται ένα πολιτικό και κοινωνικό πρόταγμα χειραφέτησης από μια καταπιεστική μαζική εξουσία που περιστέλλει την αυτονομία του λόγου και τη Διαφωτιστική ιδέα ενός καθαρά πολιτικού χώρου³⁰

29 όπως αναφέρει ένας από τους διαχειριστές της ομάδας στο facebook, <http://www.eklogika.gr/page/tribute/firstday-aganaktismenoi>

30 Τερζόγλου Ι., Ιδέες του χώρου στον 20^ο αιώνα, εκδόσεις Νήσος, 2009, σελ. 231

3.2.1. Social Media και δημόσιος χώρος

Η χρήση του διαδικτύου στη σύγχρονη εποχή έχει θεωρηθεί υπεύθυνη για την υπερβολική απομόνωση του σημερινού ανθρώπου «εντός των τειχών» της ιδιωτικής του σφαίρας. Σε καιρούς ανάγκης και έντονης επιτήρησης η κοινωνία βρίσκει διεξόδους στο διαδίκτυο όπου τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προσφέρουν ένα χώρο έκφρασης και ανταλλαγής απόψεων μεταξύ άγνωστων και ετερόκλητων ανθρώπων. Αυτή η νοηματική και πρακτική περικλείση λαμβάνει χώρα λόγω της σύνθεσης αλλά και της ουσίας του διαδικτύου. Είναι άμεσο και η λογοκρισία πρακτικά δεν μπορεί να επιβληθεί. Ειδικά για πιο σημαντικά νέα, ο έλεγχος και κυρώσεις των διαφόρων site είναι πολύ πιο χρονοβόρος σε αντίθεση με άλλα στοιχεία της δημόσιας σφαίρας όπως εφημερίδες, τηλεόραση. Ο χώρος αυτός λειτουργεί ως υποκατάστατο του βήματος που προσφέρει ο δημόσιος χώρος, δεν καταφέρνει όμως να τον αντικαταστήσει. Αποτελεί όμως ένα πολύ ισχυρό μέσο επικοινωνίας και σύνδεσης μεταξύ των ανθρώπων έτσι ώστε να συντονιστούν και να διεκδικήσουν τον ίδιο το χώρο για να αποτελέσει ο ίδιος το όργανο της διεκδίκησης.

Ο ψηφιακός χώρος προβλήθηκε στο δημόσιο και οι πλατείες ξαναβρήκαν ως νέες Αγορές³¹ τον χαμένο τους ρόλο. Τα γεγονότα του Δεκέμβρη του 2008 στις κινητοποιήσεις των ελληνικών πόλεων, οι Αγανακτισμένοι της πλατείας Συντάγματος του 2011 ακόμα και οι εξεγέρσεις της πλατείας Tahrir στην Αίγυπτο και της Τυνησίας οργανώθηκαν από την επικοινωνία των ανθρώπων μέσω της κοινωνικής δικτύωσης, που ενεργοποίησε και αφύπνισε τους ανθρώπους και τους παρακίνησε να μετακινηθούν από τον ψηφιακό στον πραγματικό κόσμο.

25 Ιαν 2011: Η «Ημέρα της Επανάστασης»: Διαδηλώσεις ξέσπασαν σε ολόκληρη την Αίγυπτο, με δεκάδες χιλιάδες διαδηλωτές να συγκεντρώνονται στο Κάιρο και χιλιάδες άλλοι σε πόλεις σε όλη την Αίγυπτο. Οι διαμαρτυρίες στόχευαν την κυβέρνηση του Προέδρου Χόσι Μουμπάρακ, και ως επί το πλείστον ήταν ειρηνικές. Υπήρξαν κάποιες αναφορές για απώλειες πολιτών και αστυνομικών.

Στα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην εξέγερση της Αιγύπτου το 2011, σημαντικό ρόλο στην μαζικότητα των διαδηλώσεων διαδραμάτισαν τα ψηφιακά μέσα.

26 Ιανουαρίου 2011: «Διακοπή της λειτουργίας του Internet και της κινητής τηλεφωνίας». Αφού δημιουργήθηκαν αρκετές ομάδες στο Facebook και στο Twitter³² οι οποίες έκαναν έκκληση για μαζικές διαδηλώσεις, η αιγυπτιακή κυβέρνηση απέκοψε την πρόσβαση στο διαδίκτυο για το μεγαλύτερο μέρος της χώρας.

31 Η αρχαία Αγορά αποτελεί σύμβολο ελεύθερης έκφρασης, αντιπαράθεσης αλλά και σύνθεσης με στόχο τη λήψη κοινών αποφάσεων με δημοκρατικές διαδικασίες. Όλες οι σημαντικές αποφάσεις λαμβάνονται στον υπαίθριο αυτό χώρο

32 <http://web.archive.org/web/20110315211500/http://www.renesys.com/blog/2011/01/egypt-leaves-the-internet.shtml>

Αυτό έγινε για να ακρωτηριάσουν ένα από τα κύρια οργανωτικά μέσα των διαδηλωτών και να εμποδίσουν τη ροή ειδήσεων και ανθρώπων.

29 Ιαν 2011: Η στρατιωτική παρουσία στο Κάιρο αυξήθηκε. Ενώ είχε δηλωθεί απαγόρευση της κυκλοφορίας, αγνοήθηκε ευρέως από τους διαδηλωτές που την αφήφησαν οι οποίοι συνεχίστηκαν τη διαμαρτυρία κατά τη διάρκεια της νύχτας. Ο στρατός φέρεται να αρνήθηκε να ακολουθήσει τις διαταγές για να ανοίξει πυρ. Αυτή την ημέρα δεν υπήρξαν αναφορές για θύματα.³³

Βεβαίως, παρόλο τον τεράστιο ρόλο που γράφτηκε ότι ανέλαβαν το twitter και το facebook, η σημασία της άμεσης πρόσωπο με πρόσωπο επαφής, καθώς και το πλήθος των ατόμων στην πλατεία ήταν εν τέλει το σημαντικό γεγονός. Η πλατεία Tahrir παρότι σχεδιασμένη κατά τα δυτικά πρότυπα, λόγω της θέσης και της κεντρικότητας της στην πόλη του Καίρου αποτέλεσε το βήμα όλων όσων αποφάσισαν να βγουν στο δρόμο και να διαδηλώσουν.

Αντί για ένα στολίδι ένδειξης της δύναμης του καθεστώτος ο κόσμος μετέτρεψε την Tahrir στην αρχή της αλλαγής μιας ολόκληρης χώρας. Ούτε καν ο στρατιωτικός νόμος δεν κατάφερε να επιβληθεί στους συγκεντρωμένους διαμαρτυρόμενους όντας ανίσχυροι μπροστά στην δύναμη που παρείχε ο δημόσιος χώρος στους ανθρώπους που είχαν καταλάβει την εν λόγω πλατεία. Δεν είναι τυχαίο ότι κατά την προηγούμενη εξέγερση του 1952 η πλατεία μετονομάστηκε σε «πλατεία Απελευθέρωσης».

Αν το κίνημα των Αγανακτισμένων –επιτυχές ή όχι –ήταν μια ειρηνική εκδήλωση της δυσαρέσκειας για τις πολιτικές που τους επιβάλλονταν, σε πιο δύσκολες και ακραίες καταστάσεις όπως η Tahrir και το EL Alto όπου τα προβλήματα είναι εντονότερα, ο δημόσιος χώρος μετατρέπεται σε αποκλεισμένο τοπίο. Οι διαδηλώσεις πλέον ξεπερνούν τα όρια της «νομιμότητας» και διαρρηγνύουν την επίφαση της νομοτυπίας και τώρα πια ο χαρακτήρας του δημόσιου χώρου είναι διαφορετικός. Οι παραχές ως έκφραση της βίας αναιρούν το δικαίωμα των ανθρώπων να συνδιαλέγονται και να υπάρχουν, για να εκφράζονται ελεύθερα σε αυτόν και τον καθιστούν εξ' ολοκλήρου ένα πεδίο μάχης.

³³ http://en.wikipedia.org/wiki/2011_Egyptian_Revolution#Timeline

Τα γεγονότα στο El Alto δείχνουν ότι πολύ εύκολα η υπερβολική οικονομική εκμετάλλευση του λαού από την κυβέρνηση τους οδήγησε στους δρόμους. Μια πόλη των 750.000 κατοίκων που ζουν στο όριο της φτώχειας έχει καθιερωθεί ως μια δύναμη που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη λόγω της κομβικής γεωγραφικής θέσης της καθώς όπως αναφέρει ο David Harvey *3 από τις 4 κύριες διόδους ανεφοδιασμού της La Paz διασχίζουν το El Alto*, και έτσι η δυνατότητα για την φραγή τους αποτελεί σημαντικό στοιχείο στις διαμάχες που ακολούθησαν.³⁴ Εις ένδειξη διαμαρτυρίας για τη μονομερή διαχείριση των φυσικών πόρων της χώρας οι κάτοικοι προσπάθησαν με απεργίες και τη δημιουργία οδοφραγμάτων να δείξουν την αντίθεσή τους καταφέροντας να αποκλείσουν τις προμήθειες από το να φτάσουν στην πρωτεύουσα. Με το πέρασμα των ημερών η κατάσταση κλιμακώθηκε με αποτέλεσμα τον Οκτώβρη του 2003 η βίαιη καταστολή από τις ένοπλες δυνάμεις να αφήσει 60 νεκρούς, ως επί το πλείστον κατοίκους του El Alto. Παρόλη την προσπάθεια της κυβέρνησης να τους στερήσει το δημόσιο βήμα οι κάτοικοι συνέχισαν τις κινητοποιήσεις. [Στο El Alto] *η αίσθηση της κοινής ταυτότητας (citizenship) έχει συγκροτηθεί γύρω από την πόλη.[...]* *Η αλληλεγγύη τώρα πια είναι βασισμένη στην κοινή ταυτότητα του πολίτη.*³⁵

Σήμερα, κύρια απάντηση της θεσπισμένης εξουσίας σε κάθε έντονη και εκτός καθορισμένων πλαισίων συμπεριφορά φαίνεται να είναι η καταστολή. Αποτελεί μια διαδικασία –όπως αυτή εκδηλώνεται στο δημόσιο χώρο - διάσπασης διαδηλώσεων η οποία ταυτόχρονα ρηγματώνει νοηματικά το χώρο. Διασκορπίζει τους ανθρώπους και διασπάει τις ελεύθερες κινήσεις τους ενώ ταυτόχρονα διαλύει τις ευκαιρίες τους για μια ειρηνική παρουσία στο χώρο. Μέσα σε αυτήν συμπεριλαμβάνεται εξ ορισμού κάποιο είδος βίας, σωματικής, λεκτικής, ηχητικής, χημικής κλπ. Το αποτέλεσμα αυτής είναι η αφαίρεση του δικαιώματος να βρίσκονται και να εκφράζονται στο δημόσιο χώρο και όσο αυτή η κατάσταση επαναλαμβάνεται τόσο καλλιεργείται το αίσθημα του φόβου για τη σωματική τους ακεραιότητα. Αυτό τους οδηγεί στο να σταματήσουν σταδιακά να βγαίνουν σε αυτόν και ταυτόχρονα να χρησιμοποιούν την ιδιότητα του ως βήμα. Όταν ένα πλήθος αποκτά πολιτικό βήμα εκτός του θεσπισμένου πλαισίου, τότε η δύναμη απειλεί το status quo.

Η πρώτη απάντηση σε αυτήν είναι η στέρση του δημόσιου χώρου από το πλήθος. Η επανειλημμένη αυτή μορφή καταστολής δημιουργεί αποκλεισμένες περιοχές οι οποίες ενώ ανήκουν στο δήμο, επιτηρούνται και ελέγχονται έντονα από την εξουσία. Οι δημόσιοι χώροι κατακερματίζονται και το έξω ερμώνει.

³⁴ Όπως 24, σελ.145

³⁵ Όπως 24, σελ 149

Στη δεύτερη αυτοκρατορία της Γαλλίας με πρόσημα την βελτίωση των συνθηκών υγείας και της καθημερινής ζωής των κατοίκων του Παρισιού, ο βαρόνος Haussmann προχώρησε σε μεταρρυθμίσεις όπως η ορθολογική χάραξη νέων λεωφόρων με τα καταστήματά και τα καφέ της αντικαθιστώντας έτσι τα δαιδαλώδη μεσαιωνικά δρομάκια, και στη δημιουργία μεγάλων ανοιχτών χώρων. Όμως πίσω από τους επίσημους σκοπούς, βρισκόταν ένα έργο το οποίο θα βοηθούσε στην αποτελεσματικότερη αστυνόμευση της πρωτεύουσας. Η διαπλάτυνση των δρόμων σε συνδυασμό με τον προσανατολισμό τους επέτρεπαν στο στρατό να βάλει κατά του – κακόφημου για τις διαδηλώσεις του- πλήθους του Παρισιού ενώ ταυτόχρονα απέτρεπαν τη δημιουργία οδοφραγμάτων με βάση τα κτίρια. Η εμφάνιση του σχεδιασμού ως εργαλείο καταστολής αποτέλεσε μια βίαιη επιβολή τόσο στους διαδηλωτές όσο και στον ίδιο τον αστικό χώρο. Το μόνο που εν τέλει κατάφεραν ήταν να τροποποιήσουν τον χώρο και τον τρόπο των μετέπειτα διαδηλώσεων.

Σήμερα η καταστολή επιτυγχάνεται κυρίως μέσω της επιτήρησης και του ελέγχου και στη συνέχεια με την βία, ενώ ο δημόσιος χώρος και οι σχεδιαστές του παγιδούνται σε ένα μορφολογικό φαύλο κύκλο αγνοώντας ότι οι δημόσιοι χώροι που θα δημιουργήσουν πρέπει να αποπνέουν το αίσθημα της ελευθερίας και της έκφρασης πράξεων και ιδεών. Να αποτελούν βήμα.

Οaxaca de Juárez, ή αλλιώς *Οδοφράγματα*

Οι εκπαιδευτικοί της πολιτείας, απεργώντας για καλύτερες συνθήκες διδασκαλίας, είχαν καταλάβει την κεντρική πλατεία -τουριστικό αξιοθέατο και πόλο έλξης και εισοδημάτων για τους επιχειρηματίες της περιοχής- στήνοντας μια κατασκήνωση για να προάγουν τα αιτήματά τους. Η βίαιη καταστολή της απεργίας των εκπαιδευτικών της πολιτείας όμως από την αστυνομία ήταν αυτή η οποία, ξαφνικά έκανε τους φιλήσυχους κατοίκους να ξεχυθούν στους δρόμους σε μια πρωτοφανή κοινωνική εξέγερση.³⁶

36 Για περισσότερες πληροφορίες και υλικό, <http://www.exandasdocumentaries.com/gr/documentaries/chronologically/2006-2007/111-the-rebels-of-oaxaca>

Στη συνέχεια εν μέσω γενικευμένης αναταραχής, οι κάτοικοι στήνουν 2.000 οδοφράγματα στους δρόμους. Ο χάρτης μιας ολόκληρης πόλης επαναπροσδιορίζεται. Ακόμη και προσωρινή, μια τέτοιου μεγέθους επέμβαση -με την αρχιτεκτονική κυρίως σημασία της- εφαρμόζεται για πρώτη φορά στον 21ο αιώνα.

Η μεταλλαγή του ίδιου του υλικού του δημόσιου χώρου αλλά και του περιγύρου δημιουργεί στη θέση των διασταυρώσεων αυτοκινήτων, στάσεις και σημεία κοινωνικής επαφής γειτόνων οι οποίοι ποτέ δεν είχαν γνωριστεί. Γίνεται εμφανής η νοηματική και φυσική επίπτωση της συμμετοχής πια του χώρου ως ενεργό στοιχείο το οποίο οικοδομείται και μετακινείται για να αποτελέσει το προπύργιο της αντίστασης και της άρνησης. Ο ανακατελημμένος δημόσιος χώρος μετατρέπεται σε οχυρό ως αντίδραση στη βία δημιουργώντας μια άλλη πόλη, απλώς επαναπροσδιορίζοντας το δημόσιο χώρο της με απλά εργαλεία όπως η κατάτμηση, η στάση, η κίνηση και η συνάντηση.

Ο Μισέλ ντε Σερτώ (1988) έρχεται να προσδώσει νέο περιεχόμενο στην έννοια της αντίστασης σε σχέση με το χώρο. *Επικεντρώνεται στις πρακτικές εκείνες μέσω των οποίων ατομικά και συλλογικά υποκείμενα επαναοικειοποιούνται ένα χώρο που δεν τους ανήκει και δεν τον ελέγχουν, την ίδια στιγμή που τα ίδια βρίσκονται σε δίκτυα επιτήρησης. Αυτές οι πρακτικές αφορούν την καθημερινή ζωή και συνιστούν μια ευρεία γκάμα τρόπων βίωσης του χώρου όπως η περιδιάβαση οι ονομασίες επιμέρους χώρων και η μνήμη της πόλης.*¹

Γεννάται επομένως το ερώτημα αν ο σχεδιασμός έχει την ικανότητα και την πρόθεση να λειτουργήσει ανασταλτικά σε κάθε μορφή καταστολής. Σε αυτή την περίπτωση, εξαιτίας της έλλειψης φόβου και καταπίεσης, μπορεί ο σχεδιασμός να προάγει την ελευθερία έκφρασης στο δημόσιο χώρο.

¹ Όπως 6, σελ.21

Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ

3.3 Εξαναγκασμένη Κατοίκηση

3

Κατά καιρούς έχει ειπωθεί ότι η πράξη της κατοίκησης συντελείται μέσω εικόνων και συμβόλων που δημιουργούν το αίσθημα της ασφάλειας και της τάξης και ταυτόχρονα προϋποθέτει την υλική υπόσταση της στέγης που παρέχει σταθερότητα. Για τους ανθρώπους που μένουν «έξω», δεν εκπληρώνεται σχεδόν ποτέ αυτή η βασική ανάγκη, και μαζί με αυτήν χάνεται και η ευκαιρία να νιώσουν την προστασία που αυτή θα τους παρείχε. Παρόλο το γεγονός ότι στις δυτικές μεγαλουπόλεις η παρουσία των αστέγων ήταν εντονότερη, στην Ελλάδα, για αρκετό καιρό αυτή η ομάδα του πληθυσμού ήταν ολιγομελής και παρέμενε αόρατη. Το μεγαλύτερο ποσοστό τους αποτελούνταν από άτομα με ψυχολογικά προβλήματα, εξαρτημένα από διάφορες ουσίες και με έντονη παραβατικότητα τα οποία ζούσαν στο περιθώριο και λόγω του μικρού αριθμού τους σπάνια παρουσιαζόταν στον δημόσιο χώρο. Η πολιτεία αγνοούσε την ύπαρξή τους και δεν τους κατέτασσε στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.

Τα τελευταία χρόνια πέραν της ποσοτικής αύξησης των αστέγων άλλαξε και η ταυτότητα τους εξαιτίας των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών που επικρατούν στη χώρα μας. Παρόλο που δεν υπάρχει επίσημη απογραφή του πληθυσμού τους, εκτιμάται ότι ο αριθμός τους ανέρχεται περίπου στις 20.000. Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας που πραγματοποίησε η Μ.Κ.Ο. Κλίμακα, παρατηρείται και έντονη μεταβολή της ηλικιακής σύνθεσης, καθώς ένα 80% είναι άτομα παραγωγικής ηλικίας, κάτι που δεν συνέβαινε

παλαιότερα. Σ' ένα ποσοστό 60,7% ανήκουν στις ηλικίες μεταξύ 41 και 55, ενώ ένα άλλο 24.40% είναι μεταξύ 26 και 40. Το 64.8% των ερωτηθέντων, είναι άστεγοι για λιγότερο από δύο χρόνια, δηλαδή ζουν στους δρόμους από τα τέλη του 2010. Σε ότι αφορά στην εθνολογική τους σύνθεση, ένα 89.7% είναι Έλληνες, ενώ μόνον ένα 10,3% αλλοδαποί –σε αντίθεση με την **παραφιλολογία** που συναντούμε συνήθως σε αρκετά από τα ΜΜΕ. Η πλειοψηφία των ανθρώπων αυτών έχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο με έναν στους πέντε να είναι τελειόφοιτος πανεπιστημίου.

Χάνοντας τη δουλειά και το σπίτι τους, σύντομα βρέθηκαν στο δρόμο αντιμέτωποι με την πιο ακραία μορφή φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού δημιουργώντας το προφίλ **των νεοαστέγων**.

Το σπίτι δεν ορίζεται απλά και μόνο από τοίχους και σκεπή αλλά εμπεριέχει αισθήσεις, εικόνες και βιώματα. Μας συνδέει με το παρελθόν και ενδυναμώνει την ταυτότητα μας. Είναι ένας χώρος που εκφράζει την προσωπικότητα των ανθρώπων που το κατοικούν και ως τέτοια νοητική κατασκευή αποτελεί μια βασική προϋπόθεση ένταξης τους στην κοινωνία. Όσοι δεν έχουν τη δυνατότητα να εξασφαλίσουν μια στέγη, αναζητούν ένα υποκατάστατο του σπιτιού στον δημόσιο χώρο το οποίο να τους προσφέρει έστω και εφήμερα τα παραπάνω χαρακτηριστικά.

Προτιμούν συνήθως δημόσια κεντρικά σημεία όπως πλατείες, πάρκα και οποιοδήποτε άλλο μέρος της πόλης με αρκετή κυκλοφορία. Γωνιές που θα καλύψουν ένα μικρό τμήμα των πρακτικών ζητημάτων που μπορεί να προκύψουν εξαιτίας της απουσίας οποιασδήποτε προφύλαξης από τα

καιρικά φαινόμενα. Ακόμα όμως και εκεί αναζητούν την επαφή με τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες που εκδηλώνονται στο δημόσιο χώρο και δεν περιορίζονται σε αφανείς και σκοτεινούς τόπους.

Ένας από τους χώρους στους οποίους πολλές φορές καταλήγουν είναι η πλατεία η οποία ως χώρος διαρκών συμβιβασμών που σταδιακά ερημώνει, αποτελεί ένα κενό στην πόλη. Ένα ρυπαρό υπόλοιπο της. Ένας κοινός τόπος και δύο κόσμοι διαφορετικοί. Κόσμοι που κινούνται παράλληλα και σπάνια συναντιούνται.

Ο ένας για αυτούς που τρέχουν πάντα βιαστικοί. Που απορρίπτουν καθετί που θεωρούν ξένο. Που κλείνουν τα μάτια σε οτιδήποτε δεν τους αφορά και διαλέγουν ποιες εικόνες θα κρατήσουν και ποιες θα αποδιώξουν. Και με τον αποδιωγμό αυτό απαρνούνται ένα κομμάτι του χώρου.

Ο άλλος ανήκει στους φοβισμένους που αναζητούν απεγνωσμένα το επόμενο κατάλυμα. Ίσα –ίσα για να βγάλουν τη νύχτα. Μια νύχτα δύσκολη και πολλές φορές επικίνδυνη. Θα την περάσουν μόνοι σε ένα παγκάκι, κάτω από ένα υπόστεγο, σε μια γωνία, σε μια αγκαλιά που η ίδια η πλατεία φτιάχνει για αυτούς. Και πριν ακόμα καλά –καλά ξημερώσει, θα μαζέψουν τα υπάρχοντα τους και θα εξαφανιστούν. Θα ψάξουν κάτι για να φάνε. Θα μπερδευτούν με το πλήθος και θα αναζητήσουν το επόμενο παγκάκι –την επόμενη αγκαλιά.

«Απαγορεύεται να μένετε έξω», «Ωραία, και πού να πάμε;»

είναι ο πιο συχνός διάλογος που ακούς έξω. Και κάπως έτσι οι δυο κόσμοι συγκρούονται σε μια μάχη άνιση. Μια μάχη που δεν έχει νικητές και χαμένους. Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο όλοι τελικά θα χάσουν ένα κομμάτι του. Και ταυτόχρονα θα τον νεκρώσουν.

Και όμως ο τόπος αυτός δεν ήταν τόπος φιλοξενίας αστέγων αλλά ήταν γεμάτος από χαρούμενα παιδιά και φασαριόζηδες ηλικιωμένους. Από ανθρώπους που δεν τον προσπερνούσαν απλά αλλά τον «ζούσαν».

Τον χρησιμοποιούσαν καθημερινά και τον φρόντιζαν γιατί τους ανήκε. Αποτελούσε κάποτε τόπο ζωντανής εμπειρίας και κοινωνικής διεκδίκησης. Μια δημόσια σκηνή.

Η χωρική αυτή επιλογή της πλατείας παρέχει στους ανθρώπους που δεν έχουν πια στέγη μια αίσθηση ασφάλειας και τους κάνει να μην αισθάνονται αποκομμένα μέλη της κοινωνίας. Ο χαρακτήρας που έχει ο κεντρικός δημόσιος χώρος μαζί με την κίνηση πεζών που αυτός εμπεριέχει, είναι ο κυριότερος λόγος για τον οποίο οι άστεγοι τον αναζητούν, τη στιγμή μάλιστα που το ένα τρίτο αυτών έχει κακοποιηθεί σωματικά τουλάχιστον μια φορά. Ο ίδιος κόσμος που τους δημιουργεί αυτές τις «κατάλληλες συνθήκες», ταυτόχρονα αδιαφορεί για αυτούς και για τις συνθήκες στις οποίες ζουν ενώ κάποιες φορές τους καταδικάζει.

Ο δημόσιος χώρος γίνεται θέατρο ενός πολύ έντονου δυισμού μεταξύ αστέγων και «κόσμου». Εκείνων και των άλλων. Και ενώ οι μεν τους επιζητούν ως εγγύηση ότι θα **βγάλουν τη νύχτα**, οι δε προσβάλλουν τη χρήση του χώρου ως κατοικία και απλώς περιορίζονται σε μια αδιάφορη ανάγνωση και σε ενέργειες απομάκρυνσης τους στα πλαίσια ενός καλύτερου –αλλά και πιο άδειου ταυτόχρονα –χώρου.

Το γεγονός ότι οι άνθρωποι αυτοί ζουν έξω –χωρίς παροχές όπως νερό, ρεύμα, περίθαλψη, προκαλεί προβλήματα τόσο στον χώρο στον οποίο εμφανίζονται όσο και στους ίδιους. Δημιουργούν ζώνες αποκλεισμού και επειδή δεν έχουν πρόσβαση σε αυτές τις παροχές, επιβαρύνουν το άμεσο περιβάλλον στο οποίο έχουν αναγκαστεί να κατοικήσουν «υποβαθμίζοντας» έστω και στιγμιαία το χώρο στον οποίο κινούνται. Η προσωρινή αυτή κατάληψη ενός μόνο ατόμου επηρεάζει και πολλές φορές αλλάζει τις πορείες και τις στάσεις καθώς και την εικόνα του δημόσιου τοπίου. Οι άσχημες συνθήκες διαβίωσης τους καθιστούν περισσότερο καχύποπτους και εχθρικούς και τους απομονώνουν κοινωνικά. Με το πέρασμα του χρόνου και όσο η κατάσταση παραμένει άσχημη εκδηλώνουν ψυχολογικά ή ψυχικά προβλήματα και οδηγούνται σε παραβατικές πράξεις.

Ενδιάμεσοι χώροι μεταξύ του δημοσίου και του ιδιωτικού παρόλη την ασφάλεια που μπορεί να προσφέρουν, επιβαρύνουν την κατάσταση των αστέγων. Στην είσοδο μιας πολυκατοικίας, στα μάρμαρα της εσοχής της από το επίπεδο της βιτρίνας, εκεί παραδίπλα όπου τα βλέμματα των περαστικών δεν πέφτουν, με ένα χαρτόκουτο για στρώμα και σκέπασμα, ακόμη ένας άνθρωπος ετοιμάζεται να κοιμηθεί (και σήμερα). Πολλές φορές ούτε αυτή η είσοδος υπάρχει παρά μόνο η άκρη του πεζοδρομίου. Μισός πάνω στο κτίριο μισός στις πλάκες ελπίζοντας μετά την τελευταία φορά να μην ενοχληθεί κάποιος άλλος.

Τα ζεύγη εννοιών που εμφανίζονται ξανά και ξανά στη συγγραφή για τον δημόσιο χώρο γίνονται και εδώ προφανή. Ο αποκλεισμός και το δικαίωμα, η διεκδίκηση και εκδίωξη στρέφουν ανθρώπους εναντίον ανθρώπων αλλά και κάτι ακόμη.

Είτε βρίσκονται σε μια είσοδο, είτε σε μια έξοδο ο διπλός χαρακτήρας του κατωφλιού κάνει αισθητή την παρουσία στη ζωή των ανθρώπων. Σε μια τέτοια ακραία κατάσταση το να ζεις στο δρόμο γίνεται όλο και πιο συχνό και όλοι είναι εν δυνάμει άστεγοι, οι απάνεμες γωνίες μετατράπηκαν σε «οικόπεδα φιλέτα» και κάθε μια φιλοξενεί δύο ή και τρεις ανθρώπους. Σε αυτούς τους τόπους, η κάθε «είσοδος» στην όποια προστασία συνεπάγεται και το άγχος της εκδίωξης. Η ίδια ενέργεια –και ο ίδιος ο τόπος κατά συνέπεια –προκαλεί και την «έξοδο». Έξοδο από την κίνηση από το πεζοδρόμιο.

Είναι δύσκολο έως αδύνατο να οριστεί η είσοδος και η έξοδος, μιας και αποτελούν, εκφάνσεις ενός μεταίχμιακού χώρου. Εκεί, άνθρωποι ως βότσαλα τα οποία προκαλούν στροβιλισμούς στο ρεύμα ενός ποταμού, διαταράσσουν την ροή των περαστικών και ενοχλούν την λειτουργία του πεζοδρομίου και της εισόδου ως υποδοχέων κίνησης. Ταυτόχρονα –παρά την αφάνεια τους –ζουν εν κινήσει και δημιουργούν μνήμες στην ίδια την πόλη, και στις σχέσεις που διαμορφώνονται σε αυτήν.

"Δεν είναι τυχαίο ότι τα κατώφλια σημαδεύουν πρώτα πρώτα περιοχές του χώρου στις οποίες διενεργούνται αναγκαίες κοινωνικά τελετές μετάβασης. Η υποδοχή των ξένων, για παράδειγμα, ή το πέρασμα από το δρόμο στο σπίτι ακόμα και σήμερα δεν είναι παρά μία μικρή ή μία τεράστια κοινωνική τελετή"³⁷ σημειώνει ο Σ. Σταυρίδης.

Εύλογα όμως προκύπτει το ερώτημα πως γίνεται αυτοί οι παρίες, να ζουν και να κατοικούν στην «κόψη» μεταξύ του ιδιωτικού και του αμφισβητούμενου δημόσιου. Πως γίνεται να εκθέτει κανείς, τον ύπνο, αυτή την πιο ευάλωτη ανθρώπινη δραστηριότητα σε αυτό το ταλαντευόμενο όριο. Εδώ είναι που ο δημόσιος χώρος παραλαμβάνει το ρόλο της κατοικίας αυτών των ατόμων χωρίς όμως να τους διευκολύνει παραμένοντας ο κομιστής αυτού του παιχνιδιού ορίων τα οποία εν τέλει κατοικούνται.

[...] Η πόλη είναι κομμάτι του κοινωνικού συνόλου, αποκαλύπτει τα θέσμια, τις ιδεολογίες, επειδή τις εμπεριέχει, τις ενσαρκώνει στην αισθητή ύλη³⁸. Κατ' επέκταση ο δημόσιος χώρος της πόλης αποτελεί τμήμα και ταυτόχρονα προβολή της κοινωνίας. Όσο υπάρχουν άνθρωποι αναγκασμένοι να χρησιμοποιούν το έξω ως κατοικία, οι θεσμοί και η ιδεολογία αυτής βρίσκονται υπό εξέταση. Η κοινωνική υπόσταση του χώρου όπως και οι αξίες που εμπεριέχει και εκφράζει, βάλλονται.

37 Σταυρίδης Στ. , Οι χώροι της ουτοπίας και η ετεροτοπία: στο κατώφλι της σχέσης με το διαφορετικό, εκδόσεις Στάχυ, 1998-10, σελ 58

38 Lefebvre H. , Δικαίωμα στην πόλη –χώρος και πολιτική, εκδόσεις Κουκίδα, 2007, σελ. 86

Άρα η κατοίκηση αυτή που λαμβάνει, εξαναγκασμένα χώρα καθώς και οι προεκτάσεις της στον από χώρο –όπως η απαξίωση, η υποβάθμιση και η καταστροφή του –θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι χαρακτηριστική εικόνα των ελλείψεων της κοινωνίας, μια εικόνα που έχει πλέον υλική υπόσταση.

Στο όριο της πόλης, στα ξέφτια, εκεί που βρίσκεται η πόλη την μη – πόλη. Αλλά και πολλές φορές, στην καρδιά της, εκεί όπου η γέφυρα έρχεται να δημιουργήσει το δικό της τόπο³⁹. Εκεί αυτοί οι άνθρωποι κατοικούν. Πολλοί μαζί, και ο καθένας μόνος του οικειοποιούνται και χρησιμοποιούν τα κοινά αυτά κομμάτια του δημόσιου χώρου, που απλά ξέμειναν, αφέθηκαν από την ίδια την πόλη. Επιβιώνουν σε έναν μη επίδικο, μη επιτηρούμενο χώρο στον οποίο δεν θεωρούνται πια αστική απειλή.

Σε ένα κόσμο κίνησης, αυτοί στέκουν και ζουν. Σε χώρους «γρήγορους», χώρους μετάβασης που μπορούμε να τους προσπεράσουμε και να τους αφαιρέσουμε από τη μνήμη μας, με όλη την ταχύτητα της σημερινής αυτοκίνησης. Ανώνυμοι ως προς τις αρχές, τους περαστικούς, και πολλές φορές μεταξύ τους. Μένουν εκεί, στον λανθάνοντα τόπο μιας υπερκατασκευής μέχρι η πόλη να τους φτάσει, να τους πιάσει και να τους κάνει να φύγουν για τον επόμενο κόμβο, για την άλλη ζεύξη του ποταμού.

39 Heidegger M. , Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι, εκδόσεις Πλέθρον, 2008, σελ. 53

Αναζητούν στέγη με την απλοϊκή έννοια του καταλύματος στα υπολείμματα συγκοινωνιακών παρεμβάσεων. Εμπλέκονται στον αστικό χώρο χρησιμοποιώντας τον ως προσωπικό –ελλείπει άλλης επιλογής –χωρίς να γίνεται ποτέ ιδιωτικός. Συμπεριφορά και ανάγκες καθημερινές σε πλήρη έκθεση μπροστά σε ένα αδιάφορο κοινό. Η ίδια η ύπαρξή τους, ανθρώπων κατοικούντων σε ένα τόπο –υπόλειμμα, θέτει τον προβληματισμό για την ίδια την κοινωνία αν και μανιώδης με την εικόνα αγνοεί την εικόνα των δημόσιων τόπων της ανέχειας που ζουν και ορίζουν αυτοί οι άνθρωποι.

Περνά τις γραμμές του τραίνου, στα δεξιά του, η γέφυρα έχει ακόμα λίγο μπετό να διαθέσει στους σημερινούς φιλοξενούμενους της. Τα σύννεφα από επάνω του συγκρίνονται με το μαύρο των χεριών του. Σπρώχνει το καρότσι του πάνω στα χαλίκια.

Θα κοιμηθεί στεγνά σήμερα ...

Θα μπορούσε να αναφερθεί κανείς στις γέφυρες, ως τα λιμάνια αυτών των αστικών νομάδων. Νησίδες ηρεμίας και διαπροσωπικής επαφής από τις οποίες όμως σε αντίθεση με ένα καράβι δεν επιθυμούν να φύγουν για να ανοιχτούν στον ιστό της πόλης.

3.3.1. Αντιδράσεις |

Ως απάντηση σε κάθε μορφή αρνητικής συμπεριφοράς, στην προσπάθεια να εγκατασταθούν άλλες πιο επιθυμητές, πολλές φορές ο δημόσιος χώρος χρησιμοποιείται ως το εργαλείο επίτευξης του σκοπού αυτού. Αναπλάσεις μεγάλης ή μικρής κλίμακας σε «προβληματικές» περιοχές, θέλοντας να ανατρέψουν τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται εκεί, φέρνουν αλλαγές στο τοπίο και στις περιβάλλουσες χρήσεις. Επεμβάσεις, όπως ένα διαχωριστικό στα παγκάκια του πάρκου, η περιφράξη των γωνιών που προσφέρονται για ύπνο αλλά έως και η υπερβολή της τοποθέτησης μπετονένιων καρφιών κάτω από τις γέφυρες αποτελούν τρόπους μεταλλαγής του χώρου και απομάκρυνσης όσων θα τον χρησιμοποιήσουν ως κατοικία.

Σε ευρύτερες παρεμβάσεις του αστικού ιστού, μέσω της καλαισθητής αναδιαμόρφωσης του ο χώρος προσφέρει εν μέρει στη γύρω περιοχή οικονομική ανάπτυξη και νέες χωρικές ποιότητες. Ταυτόχρονα όμως, δημιουργεί υποσυνείδητα συνθήκες –οικονομικές και κοινωνικές – που απομακρύνουν όσους βρισκόταν εκεί και εκείνους που τον έχουν πραγματικά ανάγκη. Με τέτοιους χειρισμούς τόποι ακυρώνονται και οι δράσεις συνολικά των χρηστών μπαίνουν σε νέα σαφή όρια. Τέτοιες επεμβάσεις δεν επιλύουν τελικά το πρόβλημα, καταφέρνουν απλά να το μετατοπίσουν.

Ο μοναδικός τρόπος να βελτιωθεί η ποιότητα του δημοσίου χώρου και της ζωής των ανθρώπων, πέρα από μια στείρα αναδιάταξη του πρώτου, είναι η εξασφάλιση ενός δικτύου κοινωνικού εξοπλισμού το οποίο θα αποτελεί το πρώτο μέτρο για την αντιμετώπιση του ζητήματος έλλειψης κατοικίας σε συνδυασμό με τις επεμβάσεις βελτίωσης του.

Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ

3.4 Προϊόν

3

[...]Ενώ τώρα είναι ιδιοκτησία και κτήμα των παραμάνων, μωρών, νταντάδων, παιδιών, μερικών αγριόμουτρων, χαρτοπαικτών και χασομέρηδων, εν μέρει δε χρηματιστήριων των παιδικών, τότε η εκλεκτοτέρα κοινωνία των Αθηνών τη επισκέπτετο τας ημέρας καθ' ας έπαιζεν η μουσική και όλα τα ρανδεβού και όλα τα κόρτε εις αυτήν εδίδοντο. Το να λείψη κανείς τότε από την πλατείαν της Ομονοίας ήτο σαν να έδιδε την παραίτηση του από ανθρώπου τον κόσμον.⁴⁰

Οι δημόσιοι χώροι παλαιότερα, αποτελούσαν τους τόπους συνάντησης, διαλόγου και ψυχαγωγίας των ανθρώπων. Τότε η ελεύθερη αναψυχή ήταν για τους ανθρώπους μια αστική συνήθεια και η έξοδος στο δημόσιο χώρο κομμάτι της καθημερινότητας τους. Η κοινωνική συναναστροφή που αναπτυσσόταν εκεί ήταν καθολική και συνέβαλε στη διαμόρφωση ενός πεδίου για ανταλλαγή απόψεων και ιδεών.

Με το πέρασμα όμως των χρόνων και καθώς η νοοτροπία των άλλαξε, η ιδιότητα αυτή του δημόσιου χώρου άρχισε σιγά-σιγά να φθίνει. Σε μια πόλη με ελάχιστους ελεύθερους χώρους στην οποία πλέον η έξοδος από το σπίτι είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την κατανάλωση σε ιδιωτικούς «ανοιχτούς», ο δημόσιος χώρος κατέστη για τους περισσότερους **ο ενδιαμέσος**, το πέρασμα από ιδιωτικό σε ιδιωτικό.

Η αρχιτεκτονική του δημοσίου χώρου σε κάθε περίοδο αποτελεί δείκτη των κοινωνικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων από τις οποίες πηγάζει. Επομένως, δεν είναι τυχαία η απαξίωσή του ως προς το σχεδιασμό αλλά και ως προς την χρήση του.

Ο δημόσιος χώρος εμπεριέχει κοινωνικές, πολιτιστικές και ιδεολογικές χρήσεις και αποτελεί συχνά ένα «ελεύθερο» πολιτικό βήμα. Με την εκροή από το δημόσιο βίο σε ιδιωτικούς χώρους χάνονται οι χαρακτηριστικές αυτές ιδιότητες και στην θέση τους εγκαθίσταται η οικονομική δραστηριότητα προσελκύνοντας την κοινή ζωή της πόλης σε έναν απομονωμένο χώρο.

Η καλλιέργεια μιας νοοτροπίας που προωθεί την κατανάλωση, είχε αρχίσει να εκδηλώνεται στο δημόσιο χώρο ήδη από την εμφάνιση των πρώτων διαφημίσεων. Μέσω του οπτικού βομβαρδισμού προέτρεπαν τους ανθρώπους να καταναλώσουν και ενίσχυαν την τεχνητή αυτή ανάγκη. Παρόλο που αυτές θεωρήθηκαν μια επέμβαση στο αστικό τοπίο και δημιούργησαν αντιδράσεις, σήμερα μοιάζουν πολύ πιο ανώδυνες μπροστά στις νέες μεθόδους καθοδήγησης των ανθρώπων. Η δημιουργία εμπορικών κέντρων σταδιακά απομάκρυνε τους χρήστες από τους πραγματικά δημόσιους χώρους και τους οδήγησε στις ιδιωτικές χρήσεις.

Σήμερα, η κατάσταση έχει επιδεινωθεί. Δεν χρησιμοποιούνται πια μόνο οπτικά ερεθίσματα αλλά ο ίδιος ο χώρος έχει μετατραπεί σε ένα κακέκτυπο δρόμου και πλατείας, στοάς και περάσματος, ένα κέντρο εκτός κέντρου.

40 Σπανδωνής Ν. , Η Αθήνα μας: Σκηναί εκ του αθηναϊκού βίου, εκδόσεις κατάστημα Γεωργίου Φέξη, 1893, σελ. 122

Ένα χώρο περικλειστο και εσωστρεφή, συνήθως εκτός ανθρώπινης κλίμακας ο οποίος προσπαθεί να μιμηθεί οικίες αστικές δομές όχι μόνο μορφολογικά αλλά και λειτουργικά. Αποτελείται από ένα ευρύ φάσμα κατεξοχήν εμπορικών χρήσεων στις οποίες προβλέπεται οτιδήποτε είναι απαραίτητο για να περάσει κανείς πολύ χρόνο χωρίς να φύγει. Συνδυάζει τη μαζική κατανάλωση με την ψυχαγωγία και το αίσθημα ασφάλειας που ο ίδιος ο χώρος προσάγει μαζί με ένα σαφή διαχωρισμό και [αποκλεισμό] μεταξύ αυτών που μπορούν και εκείνων που δεν μπορούν να καταναλώσουν. Εντός των εμπορικών κέντρων, ο δημόσιος χώρος μεταλλάσσεται, απομακρύνεται από το δημόσιο χαρακτήρα του, τείνει να γίνει εξάρτημα της αγοράς και αποτραβιέται σε αυστηρά καθορισμένα όρια σε ένα πλήρη ελεγχόμενο και ασφαλή χώρο.

Ο χώρος είναι βασικός σε κάθε μορφή κοινής ζωής και σε κάθε άσκηση εξουσίας. Ξεκινώντας από αυτό, ο Φουκώ μίλησε για την αρχιτεκτονική ως [...] μια ορισμένη κατανομή των ανθρώπων στο χώρο, ένα καναλιζάρισμα της κυκλοφορίας τους όπως και μια κωδικοποίηση των αμοιβαίων σχέσεων τους. Επομένως, δεν τη θεώρησε μόνο στοιχείο μέσα στο χώρο αλλά και βουτιά μέσα σε ένα πεδίο κοινωνικών σχέσεων στο οποίο προκαλεί κάποια ειδικά αποτελέσματα⁴¹. Στο εμπορικό κέντρο αυτό που ο Φουκώ διατύπωσε για το χώρο εδώ χρησιμοποιήθηκε αρνητικά φορτισμένο και έγινε εργαλείο καλλιέργειας αυτής της λογικής. Εδώ διαπιστώνονται έντονες εκφράσεις κατανομής και καναλιζαρίσματος της κοινής ζωής με αποτέλεσμα την επιθυμία της κατανάλωσης υπό συγκεκριμένες και ελεγχόμενες συνθήκες.

Στις αρχιτεκτονικές αυτές κατασκευές, οι οποίες προδιαγράφουν νέους τρόπους κατοίκησης και εμπειρίας του χώρου, εξαλείφονται οι έννοιες της κοινωνικής ζωής, της συμμετοχής και της διεκδίκησης. Ενώ κυρίαρχη αναδύεται η μαζική κατανάλωση ταυτόχρονα με την εμπειρία του χώρου μέσα από μια επαναλαμβανόμενη και ομοιοτυπική δράση του ατόμου, χαρακτηριστικά που σύμφωνα με τον M. Auge αποδίδονται σε περιοχές μη -τόπους.

41 Φουκώ Μ., Εξουσία, Γνώση και Ηθική, εκδόσεις Ύψιλον, 1978, σελ. 66

Σύμφωνα με το σχήμα του Auge η κατανόηση και νοηματοδότηση ενός χώρου και η αναγωγή του σε τόπο γίνεται όταν αυτός είναι σχεσιακός, ιστορικός και ταυτοποιητικός. Η αναίρεση των τριών αυτών χαρακτηριστικών οδηγεί στη αναγωγή του σε μη τόπο.⁴²

Το δημόσιο και το ιδιωτικό αποτελούν δυο έννοιες που αλληλεπιδρούν για να ορίσουν την μελέτη, την ερμηνεία και κατά συνέπεια **τον σχεδιασμό** του αστικού χώρου.

Στη συζήτηση για τον δημόσιο χώρο όπως αναφέρει ο H. Hertzberger, οι δύο αυτοί όροι είναι ανεπαρκείς, απόλυτοι και αποτελούν υπερβολικά αμφίσημες έννοιες⁴³. Επομένως, δε μπορούν να περιγράψουν όλες τις ενδιάμεσες διαβαθμίσεις που συναντάμε στο αστικό τοπίο όταν προσπαθούμε να διακρίνουμε τα επίπεδα κυριαρχίας δημόσιου και ιδιωτικού σε αυτό. Σε έναν κατεξοχήν δημόσιο χώρο το ιδιωτικό διεκδικεί ένα τμήμα του ή και ολόκληρο τον χώρο με σκοπό την οικονομική του εκμετάλλευση καθιστώντας τον «προϊόν». Αντίστοιχα, ο δημόσιος χώρος κάποιες φορές επεκτείνει την κυριαρχία του στον συνεχή ανοικτό ιστό ανεξάρτητα από το οποιοδήποτε ιδιωτικό καθεστώς.

Οι κοινωνικές και πολιτικές διεργασίες που παραδοσιακά συντελούνται στο δημόσιο χώρο, όταν εμφανίζονται και προωθούνται ιδιωτικά συμφέροντα σε αυτόν, εκλείπουν, τον συρρικνώνουν σταδιακά και καθιστούν το έξω ένα αγαθό το οποίο απευθύνεται σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Με την διείσδυση σε πολλούς τομείς της εμπορευματικής – καταναλωτικής λογικής, οι δημόσιοι χώροι μετατρέπονται σε ημιιδιωτικές ζώνες ή σε κάποιες ακραίες περιπτώσεις σε αμιγώς ιδιωτικές.⁴⁴

Η δημιουργία ιδιωτικών ζωνών σε μια αστική πλατεία, ή σε έναν καλά σχεδιασμένο πεζόδρομο αποκόπτει ένα κομμάτι δημόσιου περιπάτου, στερεί τον ίδιο τον χώρο και τα δικαιώματα των χρηστών του σε αυτόν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας συμπεριφοράς που διασπά το χώρο, είναι η εγκατάσταση τραπεζοκαθισμάτων ώστε να αυξηθεί το οικονομικό όφελος επιχειρήσεων που επεκτείνονται σε αυτόν. Με αυτή την κίνηση υπονομεύονται οι αισθητικές ποιότητες του, και εξαιτίας του μικρού πλέον μεγέθους του μετατρέπεται σε ένα απλό πέρασμα που εξυπηρετεί αυτή την ιδιωτική χρήση.

Κάθε οικονομική συναλλαγή που πραγματοποιείται σε έναν «δημόσιο» χώρο του αναιρεί το δικαίωμα να λέγεται δημόσιος, γιατί αυτομάτως δημιουργεί αποκλεισμό του χώρου από ομάδες ατόμων που δεν θέλουν ή δεν έχουν τη δυνατότητα να πραγματοποιήσουν την «ιδιωτική» οικονομική συναλλαγή⁴⁵.

42 Auge M., non places. Introduction to an anthropology of super modernity(μτφ. J. Howy), σπ. αν. στο Shopping malls, αναζητώντας ταυτότητα στους καταναλωτικούς μη τόπους της σύγχρονης πραγματικότητας, Πανταζή, Μ., Φιλίππου, Αρχιτέκτονες, Τεύχος 58, Ιούλιος/ Αύγουστος 2006

43 Όπως 9, σελ.16

44 Όπως 7

45 Όπως 7

Η διείσδυση ιδιωτικού συμφέροντος σε ένα δημόσιο χώρο μπορεί να προκαλέσει αποκλεισμό ακόμα και όταν δεν υπάρχει η οικονομική συναλλαγή. Τα περιφραγμένα πάρκα ως μια ακραία μορφή επιβολής στην πόλη δημιουργούν νεκρά αστικά κύτταρα τα οποία παραχωρούνται μόνο στους «προνομιούχους», με στόχο να αυξήσουν την αξία γης των κτιρίων της γύρω περιοχής. Αντί να δοθεί στη γειτονιά ένας χώρος πρασίνου, ένας χώρος εκτόνωσης για όλους, το πάρκο έχει μετατραπεί σε ένα εργαλείο του real estate, έχοντας απλά παραχωρήσει στους «απλούς» χρήστες ένα μεγαλύτερο πεζοδρόμιο.

Η οριοθέτηση τέτοιων περιοχών δεν επιτυγχάνεται πάντα με φυσικό αποκλεισμό ατόμων. Ο κατακλυσμός ιδιωτικών χρήσεων και ο εμπορικός χαρακτήρας της Times Square της έχουν αφαιρέσει τα χαρακτηριστικά εκείνα που την καθιστούσαν δημόσια.

Παρόλο που εδώ η πρόσβαση είναι ελεύθερη, οι συμπεριφορές και οι εκδηλώσεις των χρηστών πρέπει να εντάσσονται σε ένα προκαθορισμένο –αποδεκτό πλαίσιο. *Η εξουσία κατασκευάζει ένα σύστημα «εγκυροτήτων», έμμεσων δηλαδή κανόνων κοινωνικής αξίας, με τις οποίες διαμορφώνει το πλαίσιο της κοινωνικής αποδοχής, για τους κανόνες δικαίου που θα ακολουθήσουν, ή που δεν είναι επιθυμητό από την εξουσία να αλλάξουν.*⁴⁶ Με βάση αυτό το σύστημα, συντηρείται η τουριστική εικόνα της πλατείας που αποτελεί πηγή εσόδων για ολόκληρη την πόλη.

Λόγω αυτών των συνθηκών η ίδια καθίσταται «προϊόν» προς εκμετάλλευση καθώς διατηρείται ένα μόνο χαρακτηριστικό της, η εμπορικότητά της, ενώ αγνοούνται όλες οι νοηματικές πτυχές που θα της προσέδιδαν τον πραγματικά δημόσιο χαρακτήρα της.

Η ανάπλαση ενός δημοσίου χώρου ιδανικά στοχεύει στην βελτίωση της ποιότητας της ζωής των ανθρώπων αλλά και στην αλλαγή της εικόνας της γύρω περιοχής. Σήμερα, οι στοχευμένες αναπλάσεις, έχοντας διαφορετικές προτεραιότητες, συχνά χρησιμοποιούνται ως ένας τρόπος για τη διαμόρφωση ενός αστικού χώρου έτσι ώστε να επιτευχθούν συγκεκριμένες πολιτικές και συμφέροντα κάθε φορά. Όταν αυτές υιοθετούνται, επιδιώκεται αρχικά να ερημώσουν και να εγκαταλειφθούν έτσι ώστε να αλλάξει ο χαρακτήρας τους και έπειτα με την αναβάθμιση του κτιριακού αποθέματος να προσελκύσουν νέους κατοίκους ανώτερων οικονομικών στρωμάτων. Η ανάπλαση αποτελεί στάδιο της διαδικασίας του εξευγενισμού⁴⁷ ολόκληρων περιοχών.

⁴⁷ **Gentrification** is a dynamic that emerges in poor urban areas when residential shifts, urban planning, and other phenomena affect the composition of a neighborhood.^[1] Urban gentrification often involves population migration as poor residents of a neighborhood are displaced. In a community undergoing gentrification, the average income increases and average family size decreases. This generally results in the displacement of the poorer, pre-gentrification residents, who are unable to pay increased rents, and property taxes, or afford real estate. Often old industrial buildings are converted to residences and shops. New businesses, which can afford increased commercial rent, cater to a more affluent base of consumers—further increasing the appeal to higher income migrants and decreasing the accessibility to the poor. Often, resident owners unable to pay the taxes are forced to sell their residences and move to a cheaper community.^{[2][3]}, πηγή www.wikipedia.org

Ο μηχανισμός του έχει να κάνει με τα εξής : Η πρώτη ενέργεια που γίνεται, είναι από την πλευρά του κράτους και αφορά τη βίαιη εκδίωξη των αστέγων (εάν υπάρχουν). Στο Lower East Side της Νέας Υόρκης, το πρώτο βήμα για τον εξευγενισμό της ήταν η εκδίωξη των αστέγων από το πάρκο Tomkins Square.⁴⁸

Στη συνέχεια η δημιουργία της απαραίτητης υποδομής (ανακαινίσεις, πεζοδρομήσεις, συγκοινωνιακή σύνδεση της περιοχής, σύνδεση με άλλα δίκτυα, νομοθετικό πλαίσιο κτλ...), με στόχο την βελτίωση του περιβάλλοντος και τον εφησυχασμό της κυκλοφορίας. Υπό την πίεση τέτοιων συμφερόντων, το κράτος έρχεται με τις αναπλάσεις να δώσει ένα ακόμη στοιχείο που θα συμπληρώσει την «αναβάθμιση» του χώρου. Αυτές οι παρεμβάσεις τον καθιστούν ένα προϊόν,

ένα στολίδι

που αναφέρεται σε εκείνους που θα επενδύσουν στην αξία της περιοχής.

Στις πόλεις Ρότερνταμ, Μπιλμπάο, Γλασκώβη, Παρίσι, Βαρκελώνη, με χαρακτηριστικό το παράδειγμα της Φρανκφούρτης όπου ακολουθήθηκε αυτή η πρακτική η οποία οδήγησε στην ανακατάταξη των κοινωνικών στρωμάτων αλλά και στην εγκατάσταση στην «εξευγενισμένη» πια περιοχή επιχειρήσεων κυρίως του τριτογενούς τομέα.

«Η οικονομική συγκυρία, που ωθεί σε αναπλάσεις και σε μηχανισμούς που ενεργοποιούνται από αυτές, τουλάχιστον στα κέντρα της πόλης, έχουν ως αποτέλεσμα την εγκαθίδρυση των «άυλων κοινωνικών τειχών»»⁴⁹.

Πολλά άτομα που ανήκουν στα μη προνομιούχα στρώματα, αποκλείονται με τον ένα ή τον άλλον τρόπο από τις περιοχές αυτές όχι μόνο αποκλειστικά ως τόπο κατοικίας αλλά και ως τόπο εκτόνωσης άμεσα συνδεδεμένο με ένα καταναλωτικό πρότυπο.

Στο κέντρο του Βερολίνου, βρίσκεται το Sony Center το οποίο αποτελεί ένα συγκρότημα μεγάλης κλίμακας κτηρίων τα οποία δημιουργούν ένα στεγασμένο αίθριο. Τα κτήρια συνενώνονται μέσω του τεράστιου στεγαστρού το οποίο δίνει τη δυνατότητα στο αίθριο που έχει δημιουργηθεί και λειτουργεί και το χειμώνα.

48 Smith N. , *The new urban frontier, gentrification and the revanchist city*, New York – London, Routledge, 1996, σελ. 32

49 Μ. Μαντουβάλου, 1996, *Εισήγηση με θέμα «Κρίση του Κέντρου πόλης;» στο Εθνικό προσυνέδριο που οργάνωσε ο Δήμος Αθηναίων «Προς τη Νέα Χάρτα της Αθήνας: Από την «οργανική πόλη» στην πόλη των πολιτών», εδώ: ΕΜΠ, 2001, Σχολή Αρχιτεκτόνων, Τομέας II – Πολεοδομίας – Χωροταξίας, Τεύχος Μαθήματος : ιστορία και θεωρία 8, Σχεδιασμός, Πολεοδομικές Πολιτικές και οι πόλεις στην Ελλάδα και την άλλη Ευρώπη, κέντρο πόλης, κοινωνική ανισότητα και πολιτισμική ετερότητα –προκλήσεις για την πολεοδομική σκέψη, σελ 57,58*

Οι πιο ιδιωτικές λειτουργίες χωροθετούνται στα όρια του οικοπέδου με τον δρόμο, ενώ ταυτόχρονα αφήνουν στα μεταξύ τους περάσματα προς τις «δημόσιες» λειτουργίες που εκδηλώνονται στην καρδιά του οικοδομικού τετραγώνου. Τα κενά που υπάρχουν και λειτουργούν ως είσοδο δίνουν την αίσθηση της συνέχειας -ενδιαμέσου του κέντρου- στον αστικό περίπατο. Η αμεσότητα και η ελεύθερη πρόσβαση από και προς το πεζοδρόμιο και η άρρηκτη σύνδεση με τα ΜΜΜ είναι χαρακτηριστικά τυπικά συνδεδεμένα με ενέργειες και ποιότητες ενός δημόσιου τοπίου. Τέτοια κατασκευάσματα «δημοσίου χώρου» προσπαθούν να επιτύχουν τις προϋποθέσεις για την δημιουργία της αστικής έντασης και συμπύκνωσης η οποία θα φέρει την επιθυμητή κατανάλωση.

Ιδιωτικοί χώροι όπως οι παραπάνω καπηλευόμενοι τα κύρια χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου, τη δημοσιότητα και την ελεύθερη πρόσβαση, προβάλλουν ως δημόσιοι με σκοπό να προσελκύσουν περισσότερο κόσμο για να ικανοποιήσουν τα οικονομικά τους συμφέροντα. Καλλιεργείται στις συνειδήσεις των ανθρώπων η ψευδής χρήση ενός χώρου ως δημόσιου την ώρα που αυτός παραμένει έντονα εποπτευόμενος. Συμπεριφορές που δεν ανήκουν στην κατηγορία των αποδεκτών και θεωρούνται κατακριτέες, περιορίζονται μέσω της επιτήρησης του χώρου με αποτέλεσμα να εκλείπει η πιθανότητα να συμβεί οτιδήποτε αυθόρμητο και εκτός των κανόνων που έχουν οριστεί και ορίζουν αυτό τον χώρο.

Σε έναν κόσμο όπου η απλή παρουσία στους ανοιχτούς χώρους δεν είναι αρκετή και η χρήση αυτών συνεπάγεται καταναλωτικές δραστηριότητες, επιδιώκεται συνεχώς η προσάρτηση επιχειρήσεων οι οποίες θα «δώσουν ζωή» στο χώρο προσφέροντάς τες.

Η απαίτηση της κοινωνίας για κατανάλωση, μια τεχνητή ανάγκη, σε συνδυασμό με την αδυναμία της να αξιοποιήσει την αληθινή υπόσταση του δημόσιου χώρου είναι ένα φαινόμενο παρακμής της, το οποίο έχει διαβρώσει τον ίδιο το χώρο.

Από το φάσμα όλων όσων συνθέτουν το δημόσιο χώρο, το ιδιωτικό απομυζεί μόνο τα στοιχεία εκείνα που κρίνει επιθυμητά για τη δημιουργία των συνθηκών εκείνων που θα ευνοήσουν την κατανάλωση.

Εξετάζουν και σχεδιάζουν τους χώρους της νεωτερικότητας υπό ένα πολύ περιορισμένο πρίσμα, κατασκευάζουν μονοδιάστατες σκηνές στις οποίες ο κάθε ρόλος είναι συγκεκριμένος και εν τέλει καθορίζουν και καλλιεργούν το πλαίσιο της ανελευθερίας.

Οι M. Hajer και A. Reijndrop στο βιβλίο τους "In search of public domain" διακρίνουν τους αστικούς δημόσιους χώρους σε αυτούς που είναι σε δημόσια χρήση και σε αυτούς που πραγματικά βρίσκονται υπό την "δημόσια επικράτεια" (public domain) δηλαδή εκεί όπου είναι εφικτή και συμβαίνει ανταλλαγή ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Χρησιμοποιώντας αυτή την ορολογία προσδίδεται στο φυσικό χώρο ένα ευρύτερο φιλοσοφικό και πολιτικό νόημα.

Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ

3.5. Ενθύμηση

3

Από αυτό το κύμα των αναμνήσεων που πάει και έρχεται, η πόλη βρέχεται σαν σφουγγάρι και φουσκώνει. Μια περιγραφή της Ζαΐρας όπως είναι σήμερα θα μπορούσε να περιλαμβάνει όλο το παρελθόν της Ζαΐρας. Η πόλη όμως δεν φανερώνει το παρελθόν της, το περιλαμβάνει όπως τις γραμμές ενός χεριού, γραμμένο στις γωνίες των δρόμων, στις γρίλιες των παραθυριών, στις κουπαστές των κλιμακοστασίων, στις αντένες των αλεξικέραυνων, στα κοντάρια των λαβάρων, το κάθε κομμάτι χαραγμένο με τη σειρά του από γρατζουνίσματα, πριονίσματα, εγκοπές, βίαια χτυπήματα⁵⁰.

50 Calvino I. , Αόρατες Πόλεις, εκδόσεις Καστανιώτη, 2003, σελ. 19

Όταν ο Calvino πραγματεύεται τη μνήμη στις «Αόρατες Πόλεις», αντιλαμβάνεται την πόλη ως ένα δοχείο υποδοχής και κίνησης της μνήμης, η οποία την διασχίζει από άκρη σε άκρη, την διαπερνά, την γεμίζει με συνειρμούς, βιώματα και τόπους. Μια πόλη δεν είναι μόνο κατασκευές και δεν είναι μόνο κάτοικοι. Είναι ένα σύστημα υλικών και άυλων οντοτήτων που αλληλεπιδρούν και δημιουργούν μεταξύ τους άλλοτε εντάσεις και άλλοτε γαλήνη, τη μνήμη δηλαδή όλων όσων μετέχουν στη ζωή και την οικοδόμηση της πόλης.

Οι άνθρωποι προσλαμβάνουν το χώρο με τα δικά τους κριτήρια, τα οποία ορίζονται από τις μνήμες που κουβαλάνε μέσα τους και από τον τρόπο με τον οποίο τις προβάλλουν στο περιβάλλον τους.

Στην ακούσια ή μη προσπάθεια τους για μια συναισθηματική σχέση με τον τόπο, δημιουργούν εγγραφές οι οποίες τους δίνουν τη δυνατότητα αρχικά να αναπτύξουν επικοινωνία μεταξύ τους και εν τέλει να ορίσουν την πόλη.

Κομμάτι αυτής της διεργασίας δεν αποτελούν μονάχα οι μνήμες που έχει ο καθένας μας εντός του και οι οποίες κατευθύνονται προς το περιβάλλον, αλλά κυρίως εκείνες που αντανακλώνται από το χώρο και διαμορφώνουν και αμφισβητούν τις σκέψεις όλων όσων δρουν στην πόλη.

Οι σχέσεις αυτές δεν είναι όμως στατικές αλλά αποτελούν ένα δυναμικό στοιχείο το οποίο σε συνδυασμό με το δομημένο περιβάλλον διαμορφώνουν τις μνήμες της πόλης και διαμορφώνονται από αυτές. Πρόκειται για μια διαδικασία όσμωσης η οποία ανανεώνει συνεχώς την πόλη και αυξάνει την πολυπλοκότητα των μνημών σε αυτήν.

[...] Οι μνήμες δεν είναι καθορισμένες και παγιωμένες, αλλά μετασχηματίζονται, συντίθεται, αποσυντίθεται και επανακατηγοριοποιούνται με κάθε ανάκληση τους.⁵¹

Στο δημόσιο χώρο της πόλης, τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες συλλέγουν εμπειρίες που προέρχονται από την εμφάνιση αστικών συνηθειών και δημιουργούν τόπους αναφοράς. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Σ. Σταυρίδης η συλλογική μνήμη ιδρύει χώρους και συγκροτεί ένα δίκτυο που ορίζει τον τόπο μιας κοινωνίας.*[...] ⁵²*

Κάθε άνθρωπος που ζει σε έναν τόπο, ανεξάρτητα από την

51 Oliver Sacks, Hallucinations, publ. Knopf, 2012, σελ.14

52 Όπως 4, σελ.27

κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει, κατασκευάζει προσωπικές πορείες, αναδεικνύει στοιχεία της πόλης που ο ίδιος θεωρεί σημαντικά σε σημεία αναφοράς, εντοπίζει τις δικές του στάσεις. Δημιουργεί ένα δικό του δίκτυο εμπειρίας της πόλης. Δίκτυα που ανήκουν σε διαφορετικούς δημιουργούς συναντιούνται και αλληλοσυμπληρώνονται, συνθέτοντας έτσι τη συλλογική μνήμη της πόλης. Ο κάτοικος μιας περιοχής δίδως να γνωρίζει απαραίτητα τα ονόματα των οδών των δρόμων της γειτονιάς του, λόγω της καθημερινής επαφής και τριβής ξέρει τους ανθρώπους που μένουν εκεί καθώς και τις δραστηριότητες τους σε αυτήν. Μια τέτοια βιωματική σχέση με το χώρο παρατηρείται έντονα σε περιοχές όπου εγκαθίστανται πληθυσμοί μεταναστών και προσφύγων που δημιουργούν τους δικούς τους πυρήνες μέσα σε αυτήν. Εκεί, κατοικούν και εργάζονται, συναναστρέφονται μεταξύ τους, δημιουργούν τη δική τους αγορά και τους δικούς τους χώρους εκπαίδευσης. Μετακινούνται και ορίζουν την πόλη μέσω των κοινωνικών σχέσεων που έχουν διαμορφώσει και του πως αυτές εμφανίζονται. Διατηρούν τα ήθη και τα έθιμα της πατρίδας τους και αναβιώνουν τις γιορτές τους με μεγάλη θέρμη μιας και τέτοιες κινήσεις, τους κάνουν να αισθάνονται πιο κοντά στον τόπο που εγκατέλειψαν.

Πολλοί από αυτούς, μη γνωρίζοντας την ελληνική γλώσσα δείχνουν περισσότερο κλειστοί και απόμακροι, ενώ άλλοι αναπτύσσουν σχέσεις με Έλληνες της περιοχής και δημιουργούν δεσμούς μαζί τους. Στην περίπτωση την Κινέζων μάλιστα, μια φορά την εβδομάδα εκδίδεται κινέζικη εφημερίδα η οποία τους ενημερώνει τόσο για την κατάσταση και τις εξελίξεις που επικρατούν στην Ελλάδα, όσο και για τα νέα από την πατρίδα τους αλλά και τον υπόλοιπο κόσμο. Όλα αυτά τα στοιχεία συγκεράζονται και ολοκληρώνουν την ίδρυση μιας μικρής Κίνας ή ενός μικρού Μπαγκλαντές μέσα στην καρδιά ενός αστικού ιστού.

Ο Κ.Βasso περιγράφει τοποθεσίες σαν **τα μνημονικά κρεμαστάρια** όπου οι λαοί κρεμούν «τα ηθικά διδάγματα της ιστορίας τους». ⁵³ Στις τοποθεσίες αυτές της μνήμης η ιστορία παίρνει τη μορφή ενός χώρου ο οποίος προσπαθεί να ενθυμήσει ένα γεγονός ή μια ιστορική στιγμή το οποίο αποτυπώνεται στα στοιχεία της πόλης.

Ο χρόνος είναι μια απαραίτητη συνθήκη έτσι ώστε ο χώρος να βιωθεί και να εγγραφεί επιτρέποντας την δημιουργία εικόνων και την οικειοποίηση, καλλιεργώντας τελικά και παρουσιάζοντας τις μνήμες των ανθρώπων.

Εξαιτίας της πολλαπλότητάς της πόλης ο περίπατος είναι το μέσο που εξασφαλίζει τον χρόνο που χρειάζεται για να αναγνωρίσει κανείς τους διαφορετικούς τόπους. Αυτό που χαρακτηρίζει τον περίπατο είναι η μετάβαση η οποία ως πράξη, εμπεριέχει την οριοθέτηση του προηγούμενου και του επόμενου τόπου καθώς και την αντίληψη τους ως δύο διακριτές οντότητες.

Στους δρόμους, στις πλατείες και στις συνοικίες, οι οποίες συμμετέχουν

⁵³ Όπως 4, σελ.27

ενεργά στο δίκτυό της, οι μνήμες των ιδιαίτερων γεγονότων αλλά και των ανθρώπων που τις έχουν δημιουργήσει, απορροφώνται, εντυπώνουν τις καταγραφές της ιστορίας πάνω στην πόλη και συνθέτουν τον ζωντανό ιστό της.

Ο Μισέλ ντε Σερτώ σχολιάζει ότι *οι ορθόδοξες και μη πρακτικές – συμπεριφορές αφορούν την καθημερινή ζωή και συνιστούν μια ευρεία γκάμα τρόπων βίωσης του χώρου όπως η περιδιάβαση, οι ονομασίες επιμέρους χώρων και η μνήμη της πόλης*.⁵⁴ Ένα κομμάτι της ιστορίας που επηρέασε την πορεία, την εικόνα και την καθημερινότητα της πόλης και βοήθησε τις αναμνήσεις των ανθρώπων να αποκρυσταλλωθούν, κρύβεται πίσω από τις ονομασίες των δρόμων. Πολλές φορές δίνεται τιμητικά σε ένα δρόμο το προσωνύμιο ηρώων, ευεργετών και τοποσήμων καθώς και μια χαρακτηριστική μορφή που είχε ο ίδιος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η οδός Ανθέων στη Θεσσαλονίκη που πήρε το όνομά της από τους φροντισμένους κήπους των μονοκατοικιών που βρίσκονταν εκατέρωθεν του δρόμου και έδιναν στην περιοχή έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα. Με αυτόν τον τρόπο μια ονομασία ανασύρει οικείες εικόνες από το παρελθόν για όσους γνωρίζουν την περιοχή ενώ διαταράσσει την σκέψη ενός περαστικού ο οποίος προσπαθεί να αναζητήσει τη συνάφεια εικόνας και ονόματος και με μια καινούργια γνώση να δημιουργήσει πλασματικά την αίσθηση που πιθανώς να είχε ο τόπος.

Αντίθετα, πολλές φορές η απλή τοποθέτηση ενός ονόματος σε ένα δημόσιο χώρο, σε πλατείες και πάρκα, αντίστοιχα όπως και στους δρόμους δεν επαρκεί και δεν συνδυάζεται με τη γνώση της ιστορίας αλλά περιορίζεται απλά ως μια λεζάντα στη γωνία του δρόμου. Η πλατεία Ελευθερίας, η πλατεία Συντάγματος αποτελούν περιπτώσεις δημοσίων χώρων από τις οποίες έχει πια εκλείψει η μνήμη και η ενθύμηση των γεγονότων που τις έχει καθορίσει και έχει χαθεί ο ρόλος της ως τόπος της μνήμης. Τώρα πια η κυρίαρχη σημασία τους για τους χρήστες είναι η λειτουργία τους ως τοπόσημα συνάντησης στα οποία εμφανίζονται πλέον οι καθημερινές ιστορίες τους. Το πιο συνηθισμένο εργαλείο συντήρησης της μνήμης και υπενθύμισης της ιστορίας ενός δημόσιου χώρου είναι η ανέγερση και τοποθέτηση μνημείων τα οποία προσπαθούν να αγκιστρώσουν στον κάθε **τόπο μνήμης** της κοινωνίας την συλλογική καταγραφή και αξιολόγηση γεγονότων.

Τα μνημεία αποτελούν πολύ συχνά σημεία αναφοράς αλλά και σημεία διαμάχης. Η προβολή της κυρίαρχης (;) συλλογικής μνήμης και η διαίωσιση και προώθησή της μέσω του δημόσιου χώρου και της συνεχής έκθεσης των χρηστών σε αυτήν επανακαθορίζουν ως ένα βαθμό τις μνήμες τους. Κατά περιπτώσεις, τα μνημεία χρησιμοποιούνται για την προβολή

υποκειμενικών απόψεων, οι οποίες θα επαναλαμβάνονται στον καθημερινό χρήστη του χώρου και θα εντυπώνονται στη συνείδηση του ως κυρίαρχες και αποκλειστικές.

Η μνήμη δεν έχει να κάνει μόνο με τη διαφύλαξη αλλά και με τη λήθη. Στη μελέτη της για την ιστορία της καλλιέργειας της μνήμης η U. Schneider αναφέρει ότι τα αποκαλυπτήρια ενός μνημείου στο Seelow της πρώην ανατολικής Γερμανίας μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου πολέμου προδίδουν την απουσία υπόμνησης ότι σε εκείνη την επίθεση είχαν χάσει τη ζωή τους χιλιάδες στρατιώτες της Βέρμαχτ. Αυτοί δεν είχαν καμία θέση στην επίσημη αντιφασιστική εικόνα της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας και για αυτό δεν μπορούσε το κράτος να ανεχτεί οποιαδήποτε κοινή μνήμη των πεσόντων.

Τονίζει επίσης ότι *δεδομένου ότι δεν μετατρέπεται ολόκληρη η ιστορία σε τοποθεσία μνήμης, οι ομάδες που για κοινωνικοπολιτικούς λόγους επιλέγουν τις μορφές και τις τοποθεσίες της μνήμης διεκδικούν την αποκλειστική ερμηνεία της ιστορίας και ό,τι δεν θεωρούν άξιο μνήμης το παραδίδουν στη λήθη.*⁵⁵

Στον αντίποδα του μόνιμου στο δημόσιο χώρο, στο οποίο ο άνθρωπος είναι απλός παρατηρητής και αποδέκτης των ερεθισμάτων που απορρέουν από το δομημένο περιβάλλον, έρχονται δράσεις πραγματικής ενθύμησης, στιγμών που έχουν χαραχτεί στις συνειδήσεις των ανθρώπων να διαταράξουν έστω και προσωρινά το καθημερινό τοπίο της πόλης. Δράσεις που οργανώνονται είτε από μια μικρή ομάδα ατόμων ή ακόμα και από το σύνολο ενός λαού που έζησε ένα ιδιαίτερα τραυματικό γεγονός. Η ανάγκη να μην ξεχάσουν αυτό και τους ανθρώπους που χάθηκαν άδικα καθώς και η επιθυμία τους η πρόσφατη μνήμη να μετατραπεί σε δίδαγμα για τις επόμενες γενιές οι οποίες με τη σειρά τους θα φροντίσουν να διατηρηθεί το πραγματικό νόημά τους.

11,541 καρέκλες όσα και τα θύματα της πολιορκίας του Σαράγεβο στοιχίζονται σε 845 σειρές στον κεντρικό δρόμο της πόλης και στέκουν άδειες. 21 χρόνια μετά οι κάτοικοι του Σαράγεβο δημιουργούν ένα κόκκινο ποτάμι το οποίο παραμένει ακίνητο. Κάθε μια από τις κόκκινες καρέκλες συμβολίζει την απουσία ενός ατόμου που χάθηκε άδικα στις εχθροπραξίες στην Βοσνία. Ανάμεσα στις σειρές σιωπηλοί άνθρωποι αφήνουν ένα λουλούδι, ένα παιχνίδι στη μνήμη των δικών τους αλλά και ταυτόχρονα όλων, χωρίς να δίνουν σημασία στη θέση. Η μόνη διάκριση που γίνεται είναι οι μικρότερες καρέκλες για τα 643 παιδιά –θύματα.

Η ησυχία διακόπτεται από μελωδίες και ποιήματα που αφιερώνονται σε αυτούς και δίνεται από τον κόσμο η υπόσχεση ότι η «κόκκινη γραμμή» θα ξαναστηθεί. Η κίνηση αυτή αποτελεί την ενδυνάμωση μιας συλλογικής μνήμης και ταυτότητας ενός λαού και όχι μια απλή εναπόθεση του γεγονότος σε ένα στάσιμο στοιχείο του ιστού της πόλης.

Αν απουσιάσει η ζωντανή συμμετοχή, σταδιακά θα αρχίσει να φθίνει η ανάμνηση και στη θέση της θα εγκατασταθεί ένα βαρύγδουπο άγαλμα. Στην περίπτωση του μνημείου για το ολοκαύτωμα των Εβραίων που σχεδιάστηκε από τον P. Eisenman γίνεται φανερό ότι παρόλο που κατάφερε να ενσωματωθεί στο τοπίο της πόλης αποτελεί πια μόνο ένα τοπόσημο και τουριστικό αξιοθέατο επειδή η μνήμη εκλείπει.

Εκδηλώσεις μνήμης όπως η κόκκινη γραμμή του Σαράγεβο μαρτυρούν την ανάγκη αλληλεπίδρασης των ανθρώπων με τον δημόσιο χώρο της πόλης τους έτσι ώστε σημαντικά συμβάντα σαν και αυτό να διατηρούνται και να κληροδοτούνται στις επόμενες γενιές.

Εν τέλει, γίνεται φανερό ότι, μέσα από τις αναγνώσεις της μνήμης αποκρυπτογραφούνται οι εικόνες και οι μετασχηματισμοί της ίδιας της πόλης. Λόγω της πολυπλοκότητας που αυτή παρουσιάζει καμία μνήμη που εμπεριέχει δεν παραμένει στάσιμη και ακλόνητη αλλά εμπλουτίζεται και ανανεώνεται συνεχώς επηρεασμένη από την ανθρώπινη δραστηριότητα που αντανakλάται πάνω της. Όπως τονίζει και ο M. Halbwachs *υπάρχουν τόσες μνήμες όσες και ομάδες και παρόλο που η μνήμη από τη φύση της είναι πολλαπλή, παραμένει συγκεκριμένη*.⁵⁶ Με αφετηρία την κάθε μνήμη, παρουσιάζονται διαρκώς νέες μορφές της εικόνας της πόλης όπως αυτές διατυπώνονται από το σύνολο των ανθρώπων.

Συμπεράσματα

4

Ζούμε και κινούμαστε σε μια πόλη την οποία αντιλαμβανόμαστε κάποιες φορές επιφανειακά ενώ άλλες φορές μας επηρεάζει ριζικά και μας διαμορφώνει ενώ βρισκόμαστε σε συνεχή και υποχρεωτική τριβή μαζί της. Ταυτόχρονα η ίδια μεταλλάσσεται ανάλογα με τις αντιδράσεις μας. Η απουσία της όποιας συμμετοχής στην εξίσωση οδηγεί σε μια άφεση της πόλης σε χέρια άλλων, και η εκχώρηση σε αυτούς του δικαιώματος να την διαμορφώσουν και να την μετατρέψουν σε προσωπικό κατασκεύασμα. Η αμφισβήτηση, και η επαναδιαπραγμάτευση των δομών και των ιδεών που αυτή προκαλεί, είναι ο κύριος μηχανισμός με τον οποίο τελικά προσεγγίσαμε τον δημόσιο χώρο. Η **αμφισβήτηση** ξεκίνησε από τον ίδιο τον χαρακτήρα και τον ορισμό του χώρου. Ένας στείρος και απόλυτος ορισμός ή αντίστοιχα μια εντελώς νεφελώδης έννοια «κατανοητή από όλους» που δεν περιέγραφε ούτε στο ελάχιστο αυτό το οποίο ζούμε και προσπαθούμε να αντιληφθούμε. Αμφισβητήσαμε όχι μόνο τις δυνατότητες και τις λειτουργίες που ο ίδιος παραλαμβάνει αλλά και τις μεθόδους ανάλυσής του.

Οι δυνατότητες ακόμα και ενός περιορισμένου τμήματος του δημοσίου χώρου, δεν είναι απόλυτα προσδιορισμένες και υπόκεινται συνεχώς σε μια μεταλλαγή ανάλογα με τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα σε αυτόν. Οι παράγοντες αυτοί που τον επηρεάζουν και τον διαμορφώνουν δεν είναι ποτέ παγιωμένοι. Από την οπτική των κοινωνικών ομάδων και των κοινωνικών σχέσεων, προσεγγίζεται ένας καινούργιος τρόπος αντίληψης και ανάγνωσής του, μέσα από τις ξεχωριστές συμπεριφορές που προβάλλονται και παράγουν την νέα πόλη.

Όλες αυτές οι καταστάσεις που εμφανίζονται και αλληλεπικαλύπτονται, δημιουργούν διαφορετικές εικόνες του δημόσιου χώρου. Οι χρήστες, και οι ομάδες που αυτοί δημιουργούν, αποτελούν το κάτοπτρο μέσω του οποίου αποκαλύπτεται ένας νέος τρόπος κατανόησης της άναρχης δομής του.

Αν όλα επικαλύπτονται, πώς συνυπάρχουν μέσα σε μια τέτοια χαοτική δομή; Η πόλη μέσα στην πόλη, βρίσκεται σε μια συνεχή πράξη δημιουργίας. Αρκεί μια επανεξέταση των κυρίαρχων στοιχείων που ορίζουν τα διαφορετικά επίπεδα του ίδιου χώρου για να συντελεστεί η μετάβαση των χρηστών μεταξύ αυτών. Χώροι που οριοθετούνται και ορίζονται μόνο από την σκέψη και την κοινωνική συναίνεση, γεγονός που αποτελεί συστατικό της ίδιας της ελευθερίας που αυτός προσφέρει.

Η συλλογική ταυτότητά μας που συνέβαλε στην ανέγερση και την διατήρηση των πόλεων είναι αυτή που προκαλεί χωρική επικάλυψη κοινωνικών θεσμών και διεκδικήσεων. Η ενεργή συμμετοχή του χώρου στις προσωπικές αλλά και συλλογικές σχέσεις, τον καθιστά κυρίαρχο δείκτη της ανθρώπινης κατάστασης. Η απομόνωση, ο αποκλεισμός, ακόμη και η ελευθερία χρησιμοποιούνται ως εργαλεία διακυβέρνησης και καθορισμού της ζωής όλων μας.

Η εμπλοκή των ανθρώπων ή αντίθετα η εσκεμμένη αδιαφορία για τον δημόσιο χώρο και την ζωντάνια που αυτός φιλοξενεί, η χρήση του ως ακόμα ένα εξάρτημα και «αναγκαίο κακό» μιας πόλης ιδιωτικής, είναι οι συνθήκες

που βοηθούν στην δημιουργία αστικών παιχνιδιών διαφόρων επιπέδων. Καθώς αυτά εκδηλώνονται ο χώρος αντιδρά και παράγει. Γίνεται **βήμα, κατοικία, προϊόν, μέσο κοινωνικοποίησης και ενθύμησης**. Χωρίς αυτόν δεν μπορεί η δημοκρατία να λειτουργήσει εύρυθμα. Σε αυτόν βρίσκουμε κομμάτια της μνήμης μας ως άτομα και ως λαοί. Οι «υψηλές» αυτές λειτουργίες του προσβάλλονται από ανθρώπους που τον θεωρούν αντικείμενο προς κατοχή και εκμετάλλευση, ενώ ταυτόχρονα εκδιώκουν εκείνους για τους οποίους είναι κομμάτι της καθημερινότητάς τους, καθιστικό και πέρασμα, προέκταση του χώρου όπου ζουν και κατοικούν ή ακόμη και το τελευταίο καταφύγιο.

Η συνύπαρξη και η συνεργασία όμως όλων αυτών είναι αυτό που δίνει αξία στα διαφορετικά νοήματα, στις μεταβάσεις και τελικά στον ίδιο το χώρο τον καθρέπτη της κοινωνίας στην πόλη. Χρειάζεται ο δημόσιος χώρος να αναλάβει ξανά το ρόλο του συλλέκτη ποικίλων ανθρώπινων δραστηριοτήτων και να αποτελέσει το υπόβαθρο για νέες δυναμικές καταστάσεις. Να είναι ελεύθερος και να τους εμπνέει όλους. Να τους προδιαθέτει να τον θεωρήσουν προέκταση της κατοικίας τους, άμεσο χώρο υποδοχής της ζωής τους, άρρηκτα συνδεδεμένο με αυτή.

Αυτός ο προβληματισμός για το χώρο που αφορά και απευθύνεται τελικά στο κοινωνικό σύνολο αναζητά έναν πραγματικά δημόσιο χώρο. Το εύφορο έδαφος για δημόσια συζήτηση και επαφή η οποία θα μετατρέψει και θα προσαρμόσει τον χώρο στις ανάγκες της κοινωνίας που μάλλον αγνοεί τον ίδιο τον εαυτό της, που παραπαίει.

Σε αυτή την παρακμή διαφορετικοί επιστημονικοί κλάδοι προσπαθούν από την δική του σκοπιά ο καθένας είτε να προσφέρουν λύση είτε να εκθέσουν πιο διεξοδικά τα προβλήματα με την ελπίδα η ίδια η κοινωνία θα απαντήσει σε αυτά.

Ως αρχιτέκτονες – σχεδιαστές είναι πολύ δύσκολο [ίσως ουτοπικό] να μιλάμε για λύση σε κοινωνικά ζητήματα αλλά μπορούμε να έχουμε κοινωνικό προβληματισμό, προσανατολισμό, προσέγγιση και προθέσεις στην διαχείριση των χώρων που πραγματευόμαστε. Σχεδιάζουμε τον δημόσιο χώρο της πόλης, ή τον αφήνουμε να δημιουργηθεί και να οριστεί ελεύθερα; Υπάρχει κάποιο όριο στην ελευθερία του; Αλλά ακόμη και μέσα σε αυτόν, σχεδιάζουμε για το χρήστη, για τον καταναλωτή, ή τον περαστικό; Πόσο ενισχύουμε ή όχι τους λιγότερο ισχυρούς της κοινωνίας σε ένα δεδομένο και συχνά προσβαλλόμενο χώρο;

Στην απόπειρα απάντησης των ερωτημάτων, θα λέγαμε ότι σχεδιάζοντας για τον χρήστη δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να τον αναγκάζουμε αλλά να προτείνουμε. Αν η αρχιτεκτονική θεωρεί τον εαυτό της επιστήμη, πρέπει να υπηρετεί το κοινό καλό και να προσπαθεί να βελτιώσει την ποιότητα των ασθενέστερων. Ενώ αν θεωρεί ότι είναι τέχνη, το «φορτίο» μας γίνεται ακόμη μεγαλύτερο. Η κοινωνικοχωρική προσέγγιση του σχεδιασμού των πόλεων μας σήμερα ίσως είναι και η μοναδική με μια αντικειμενική βάση, σε σχέση με την υποταγή σε οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα και αποφάσεις. Η ίδια η πολεοδομία, αντί απλά να είναι δέκτης τεχνοκρατικών επιταγών, θα μπορούσε να αναλάβει ενεργό ρόλο της διαμόρφωσης των πόλεων μας για να μπορέσει να εξελιχθεί στο σημείο που θα υπηρετεί πια τον άνθρωπο. Σε αυτή τη διαδικασία ρόλο αναλαμβάνει ξανά η αμφισβήτηση η οποία θα είναι ο μοχλός της μεταλλαγής του πλέγματος σχέσεων ατόμων, αστικής κοινωνίας και δημόσιου χώρου.

Ίσως το συμπέρασμα να είναι ότι δεν μπορεί να υπάρξει μια απόλυτη-τελική προσέγγιση του δημοσίου χώρου. Αλλά μια προσωπική ανάγνωση, η οποία όμως θα προσπαθεί να ξεπεράσει την απλοϊκότητα με την οποία αναφερόμαστε σε αυτόν σήμερα. Δίχως όμως να περιορίζουμε τον αυθόρμητο βιωματικό συλλογισμό μας γύρω από το ζωντανό οργανισμό του δημοσίου χώρου, σε οριοθετημένα και στεγανά πλαίσια. Γιατί παρόλο που πεπερασμένος, ο δημόσιος χώρος καλείται να παραλάβει και να φιλοξενήσει πληθώρα ανθρώπων και τις δραστηριότητες αυτών. Παρόλη την όποια προσέγγισή μας, ίσως τελικά ο δημόσιος χώρος δεν υφίσταται ως κάτι υπαρκτό και δεδομένο αλλά αποτελεί αυτός και οι εκφάνσεις του ένα νοητικό κατασκεύασμα της κοινωνίας μας, από τα πιο αμφίσημα που έχουμε προσπαθήσει να κατασκευάσουμε και να ορίσουμε.

Περίληψη - Abstract

5

Η αναζήτηση των δυνατοτήτων του δημοσίου χώρου ακόμα και αν αναφερόμαστε σε ένα συγκεκριμένο τμήμα του, δεν εξαντλείται ποτέ. Στην τεράστια αυτή έκταση και πολυπλοκότητα του θέματος, κάθε ξεχωριστή αντιμετώπιση φανερώνει τη σχετικότητα και την πολυπλοκότητά του. Ο κάθε μελετητής τον εξετάζει, παρουσιάζοντας τις ιδέες του και προσπαθώντας να μεταδώσει τον τρόπο σκέψης του. Δημιουργεί τα διαφορετικά εργαλεία ανάλυσης του.

Βγαίνοντας στους δημόσιους χώρους και παρατηρώντας τους, εντοπίσαμε ότι η μεταβλητότητα αποτελεί ένα έντονο χαρακτηριστικό του. Γύρω από αυτήν, αρθρώνονται οι τρόποι με τον οποίο αυτός προσεγγίζεται. Ένας πραγματικά δημόσιος χώρος, φιλοδοξώντας να φιλοξενήσει μια ποικιλία χρήσεων και να ανταποκριθεί στο ρόλο του, θα πρέπει να είναι ευμετάβλητος και προσιτός προς ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών ομάδων. Η κάθε κοινωνική ομάδα ανάλογα με τις ανάγκες και τα συμφέροντά της, ασκεί διαφορετική επιρροή και οικειοποιείται αλλιώς το δημόσιο χώρο δίνοντάς του τη δική της ερμηνεία.

Σε μια πλατεία όπου δυο φίλοι συναντιούνται πριν την δουλειά, ένας άστεγος ξυπνάει και ξεκινάει την καθημερινή του διαδρομή. Η χρήση του χώρου ακαριαία μεταβάλλεται και από κατοικία μετατρέπεται σε χώρος συνάντησης. Η συνύπαρξη των δύο αυτών καταστάσεων ίσως αρχικά απαιτεί το βλέμμα ενός εξωτερικού παρατηρητή για να γίνει αντιληπτή αλλά εν τέλει, σε ένα δημόσιο χώρο όπου συνευρίσκονται διαφορετικές εγγραφές η μετάβαση έχει οριστεί ως μια νοητική διεργασία που λαμβάνει χώρα στιγμιαία.

Μετά την αρχική διαφορετική ανάγνωση, η ανάγκη να κατανοήσουμε το τι πραγματικά είναι ο δημόσιος χώρος μας οδήγησε σε μια αναζήτηση και σε έναν προβληματισμό γύρω από τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ αυτού και των διάφορων κοινωνικών ομάδων.

Η ανάδραση μεταξύ ομάδων και χώρου φανερώνει τις ποικίλες αναγνώσεις, οι οποίες παρόλο που είναι συχνές δεν είναι πάντα προφανείς. Ο ίδιος τόπος μπορεί ταυτόχρονα να παραλάβει τις διαπροσωπικές επαφές καθώς και τις ατομικές και συλλογικές μνήμες. Αυτός είναι το βήμα από όπου ακούγονται όλες οι απόψεις και εκεί που βρίσκεται ένα προσωρινό καταφύγιο. Ενώ παραμένει ελεύθερος, επιχειρείται να εκμεταλλευτεί οικονομικά. Μέσω αυτών, **προσεγγίσαμε το δημόσιο χώρο ως...**

Even when concerned with a given public space, the search for the real potential of that space rarely comes to an end. Amidst the great size and complexity of the subject in question, every alternate approach exposes its relative and intricate nature. Each researcher presents his or her ideas and way of thought through different tools of analysis, created specifically to complement their individual process.

Existing in, and watching the public domain, we realized that alterability manifests in almost every act taking place inside it. With that mindset we attached the different approaches to that characteristic. A true public space, aspiring to host a variety of uses and living up to its true potential, should be accessible to a wide spectrum of social groups. Relative to its needs and interests, every group, appropriates and influences public space asymmetrically, ultimately giving public space its own specific meaning.

In a square where two friends meet before work, a homeless wakes and begins his daily journey. The space instantaneously transforms, and from someone's home it's a spot of encounter. The coexistence of those states probably requires the sight of an outside observer to be perceived at an early point, while later becoming a way of observation. In a public space where so many definitions overlap, transition is disputed, and re-set as mental function which takes place instantly.

After the initial altered view on public space, the need to understand what it really is, drove us towards a search and a quest about comprehending the relations and associations forming in flux between the place and the community.

The feedback between social groups and space reveals the various facets, which despite being common are usually obscured. The same place can simultaneously receive interpersonal contact as well as singular and collective memory. It is the tribune at which all voices find a way to be heard, all the while taking the role of temporary shelter. While it remains free, it's subject to an economic and ideological assault.

We identified and categorized those roles, based on how social groups appear and interact while in the public realm. They formed a basis through which different patterns emerged and in a turn provided us an alternate way of viewing the proceedings and roles public space generates and accepts by not being a passive screen of life but a true tableau of human activity. Through the prism of these roles, **we approached public space as...**

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Καλαφάτη Ε., Παπαλεξόπουλος Δ., Τάκης Ζενέτος-Ψηφιακά οράματα και Αρχιτεκτονική, εκδόσεις Libro, 2006, ISBN 978-960-490-089-3
- Σπανδωνής Ν., η Αθήνα μας: Σκηναί εκ του αθηναϊκού βίου, εκδόσεις κατάστημα Γ. Φέξη, 1983
- Σταυρίδης Στ., Από την πόλη οθόνη, στην πόλη σκηνή, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2002
- Σταυρίδης Στ., Η συμβολική σχέση με τον χώρο. Πώς οι κοινωνικές αξίες διαμορφώνουν και ερμηνεύουν τον χώρο, εκδόσεις Κάλβος, 1990
- Σταυρίδης Στ., Μνήμη και εμπειρία του χώρου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006, ISBN 960-221-328-0
- Συλλογικό έργο, Γιαννακόπουλος Κ., Γιαννιτσιώτης Γ., Αμφισβητούμενοι χώροι στην πόλη-χωρικές προσεγγίσεις του πολιτισμού, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2010, ISBN 978-960-221-481-7
- Τερζόγλου Ι., Ιδέες του χώρου στον 20^ο αιώνα, εκδόσεις Νήσος, 2009, ISBN 978-960-8392-64-9
- Τουρνικιώτης Π., Η Αρχιτεκτονική στη σύγχρονη εποχή, εκδόσεις Futura, 2006,

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Arendt H. , Η ανθρώπινη κατάσταση, εκδόσεις Γνώση, 1986, ISBN 960-235-619-7
- Calvino I. , Αόρατες Πόλεις, εκδόσεις Καστανιώτη, 2003, ISBN 978-960-03-3689-4
- Carr St. , Francis M. , Leanne G. Rivlin, Stone A. , Public Space, Cambridge University Press, 1992, ISBN 0-521-35960-0
- Davis M. , Be realistic: Demand the impossible, Haymarket Books, 2012, ISBN 978-1-60846-217-9
- Foucault M. , Εξουσία Γνώση και Ηθική, εκδόσεις Ύψιλον, 1978, 960-7949-84-6
- Gehl J. , Life between buildings, using public space, island press, 2011, ISBN 10 1- 59726-827-5
- Harvey D. , Rebel cities from the right to the city to the urban revolution, Verso, 2012, ISBN 978-1-84467-882-2
- Heidegger M., Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι, εκδόσεις Πλέθρον, 2008, ISBN 978-960-3481-782
- Hertzberger H. , Μαθήματα για σπουδαστές Αρχιτεκτονικής, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π. , 2002, ISBN 960-254-603-4
- Jacobs J. , The death and life of great American cities, random house, 1961, ISBN
- Joyce P. , Σύγχρονη πόλη, η διακυβέρνηση της ελευθερίας, εκδόσεις Πλέθρον, 2007, ISBN 978-960-348-205-5
- Kahn L. , Essential texts (edited by Robert Twombly), W. Norton, 2003, ISBN 978-0-393-73113-2
- Knox P. , Pinch St., Κοινωνική Γεωγραφία των πόλεων, εκδόσεις Σαββάλας, 2009, ISBN 978-960-449-820-8
- Lefebvre H. , Το δικαίωμα στην πόλη- Χώρος και Πολιτική,

εκδόσεις Κουκίδα, 2007, ISBN 978-960-87963-7-9

- Lynch K. , Good city form, M.I.T. press , 1984, ISBN 0-262-62046-4
- Lynch K. , The image of the city, M.I.T. press, 1960, ISBN 978-026-262-001-7
- Nora P. , Between memory and history: Le Lieux de Memoire, trans. Radebush M. , Rethinking France volume 1:the state, University Of Chicago Press, 1999, ISBN-10: 0226591328
- Sacks O. , Hallucination, Knopf, 2012, ISBN 0-307-957-241

Άρθρα

- Βαίου Ντ. , Δημόσιο- Ιδιωτικό στερεότυπα φύλου και αποκλεισμοί στην πόλη, περιοδικό Αρχιτέκτονες τ. 34
- Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος, Ε.Μ.Π. , Κατάληψη δημόσιων χώρων από χρήσεις αναψυχής στον Πειραιά
- Θεοδούλου Στ. , Κράτος- Πολίτης, δικηγόρος της Δημοκρατίας, 2001
- Μ.Κ.Ο. Κλίμακα, Έρευνα για τους αστέγους στην Ελλάδα, 2011
- Σταυρίδης Στ. , Οι χώροι της ουτοπίας και η ετεροτοπία, εκδόσεις Στάχυ, 1998-2010, ISSN 1105-9141

Ιστότοποι

- <http://www.eklogika.gr/page/tribute/firstday-aganaktismenoi>
- <http://web.archive.org/web/20110315211500/http://www.renesys.com/blog/2011/01/egypt-leaves-the-internet.shtml>
- http://en.wikipedia.org/wiki/2011_Egyptian_Revolution#Timeline
- <http://www.exandasdocumentaries.com/gr/documentaries/chronologically/2006-2007/111-the-rebels-of-oaxaca>
- <http://www.youtube.com/watch?v=gPI9PW7ONIQ>

Πηγές φωτογραφιών

- Προσωπικό αρχείο
- www.flickr.com
- www.google.com
- www.tumblr.com

Διαλέξεις

- Ατματζίδου Ε. , Μερκούρη Ε. , Πανταζάκα Κ. , Οριο-θετώ, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2012
- Μπίστη Μ. , Δημοσίου χώρου χρήστες αναζητούνται, Εθνικό Μετσόβιο Πανεπιστήμιο, 2012
- Παρασκευόπουλος Αθ. , Graffiti, Διεκδικώντας μια θέση στην αστική πραγματικότητα, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2008
- Σαράντη Α. , Συλλογικές δομές και ατομικές ερμηνείες του δημόσιου χώρου, Πανεπιστήμιο Χανίων, 2012

Γλωσσάρι ονομάτων

7

HANNAH ARENDT (1906-1975)

Γερμανίδα πολιτική επιστήμονας και φιλόσοφος. Έγραψε πολλά έργα πολιτικής φιλοσοφίας σχετικά με τον ολοκληρωτισμό και τον αντισημιτισμό καθώς και μελέτες για το εβραϊκό Ολοκαύτωμα, με γνωστότερο έργο το «*The Origins of Totalitarianism*».

ΣΤΑΥΡΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Επίκουρος καθηγητής στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του Ε.Μ.Π. Διδάσκει αρχιτεκτονική σύνθεση και θεωρία στο προπτυχιακό και μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών. Έχει γράψει τον πρόλογο του βιβλίου του Henry Lefebvre Δικαίωμα στη πόλη.

ΝΤΙΝΑ ΒΑΙΟΥ

Καθηγήτρια στον τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας του Ε.Μ.Π. Τα ερευνητικά ενδιαφέροντα, οι πολυάριθμες δημοσιεύσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό και οι εισηγήσεις σε συνέδρια περιλαμβάνουν: τη φεμινιστική κριτική της μελέτης της πόλης, τα μεταβαλλόμενα χαρακτηριστικά των τοπικών αγορών εργασίας, με έμφαση στις λειτουργίες του άτυπου τομέα, τις επιπτώσεις της μετανάστευσης στις πόλεις της νότιας Ευρώπης, ιδιαίτερα της μετανάστευσης γυναικών.

DOREEN MASSEY (1944)

Σύγχρονη Βρετανίδα κοινωνική επιστήμονας και γεωγράφος, η οποία μελετά ανάμεσα σε άλλα θέματα τη μαρξιστική Γεωγραφία. Ως ομότιμη καθηγήτρια παραδίδει μαθήματα Γεωγραφίας στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

DAVID HARVEY (1936)

Διακεκριμένος καθηγητής Ανθρωπολογίας και Γεωγραφίας στο Μεταπτυχιακό Κέντρο του City University της Νέας Υόρκης. Είναι επίσης ο κορυφαίος υπερασπιστής της ιδέας του δικαιώματος για την πόλη, καθώς και μέλος της προσωρινής επιτροπής για τον αναπτυσσόμενο Διεθνή Οργανισμό για συμμετοχική κοινωνία.

HERMAN HERTZBERGER (1932)

Θεωρείται μαζί με τον Aldo van Eyck ένας από τους σημαντικότερους που επηρέασαν το ολλανδικό κίνημα στρουκτουραλισμού στη δεκαετία του 1960. Πίστευε ότι ο ρόλος του αρχιτέκτονα δεν είναι να παρέχει μια ολοκληρωμένη λύση, αλλά και να παρέχει ένα χωρικό πλαίσιο που πρέπει να συμπληρωθεί τελικά από τους χρήστες.

KEVIN LYNCH (1918-1984)

Αμερικάνος πολεοδόμος και συγγραφέας. Συνεισέφερε στον τομέα του αστικού σχεδιασμού μέσω εμπειρικής έρευνας για τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται και προσανατολίζονται στο αστικό τοπίο. Τα βιβλία του ερευνούν την παρουσία του χρόνου και της ιστορίας στο αστικό περιβάλλον και το πώς μπορεί να αξιοποιηθεί η ανθρώπινη αντίληψη για τη φυσική μορφή πόλεων και περιοχών, ως εννοιολογική βάση για καλό αστικό σχέδιο. Η διασημότερη εργασία του Lynch είναι το «*image of the city*» που δημοσιεύθηκε το 1960, είναι το αποτέλεσμα πενταετούς έρευνας για τον τρόπο με τον οποίο οι χρήστες αντιλαμβάνονται και οργανώνουν τις χωρικές πληροφορίες καθώς προσανατολίζονται μέσα στις πόλεις.

STEPHEN CARR (1976)

Πρόκειται για έναν αρχιτέκτονα, αστικό σχεδιαστή και σχεδιαστή δημόσιων χώρων. Είναι ο πρόεδρος της εταιρίας Carr, Lynch, Hack and Sandell. Οι μελέτες δημόσιου χώρου του, συμπεριλαμβάνουν πάρκα πλατείες και πεζοδρόμους.

LOUIS KAHN (1901-1973)

Παρόλη την εξαιρετική του απόδοση δυσκολεύτηκε να βρει δουλειά στην αρχή της καριέρας του. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Αμερικανική Ακαδημία στη Ρώμη το 1950, ο Kahn εμπνεύστηκε από την μεγαλειότητα των αρχαίων μνημείων τα οποία συνάντησε στα ταξίδια του στην Ιταλία, την Ελλάδα και την Αίγυπτο. Πίσω στην Αμερική, ακόμη και από το πρώτο του έργο -την προσθήκη στην έκθεση καλών τεχνών του Yale- στην οποία είχε ξεκινήσει την πορεία του για να δείξει ότι ένα μοντέρνο κτήριο μπορεί να εκφράσει την πνευματική δύναμη των κλασικών μνημείων.

JAN GEHL (1936)

Δανός Αρχιτέκτονας και καθηγητής Αστικού Σχεδιασμού στη Σχολή Αρχιτεκτονικής της Κοπεγχάγης. Έχει διδάξει μεταξύ άλλων σε πανεπιστήμια στο Ενδιβούργο, στο Όσλο, στο Τορόντο, στη Μελβούρνη κ.α. Εκτός από το βιβλίο *life between buildings* έχει συγγράψει το "Cities for people", "New city space" και "Public space Public life". Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι έχει βραβευτεί με το EDRA/Places Research και το Sir Patrick Abercrombie βραβείο για την παραδειγματική συμβολή του στην πολεοδομία από τη διεθνή ένωση Αρχιτεκτονικής.

JANE JACOBS (1916-2006)

Αμερικανίδα- Καναδή δημοσιογράφος, συγγραφέας και ακτιβίστρια, γνωστή για την επιρροή της στις αστικές μελέτες. Με αφορμή το βιβλίο της *The death and life of great American cities* (1961) υποστήριξε ότι η αστική ανανέωση δεν σέβεται τις ανάγκες των περισσότερων κατοίκων των πόλεων. Είναι επίσης γνωστή για την οργάνωση των λαϊκών προσπαθειών για την προστασία των υφιστάμενων γειτονιών από την κάθαρση των παραγκουπόλεων και ιδιαίτερα για την εναντίωση της στον Robert Moses στα σχέδια του για την αναμόρφωση της γειτονιάς του Greenwich Village.

MARCEL HENAFF

Φιλόσοφος, ανθρωπολόγος και καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια στο Σαν Ντιέγκο.

TRACY B. STRONG

Καθηγητής πολιτικών επιστημών στο ίδιο πανεπιστήμιο.

ΤΑΚΗΣ Χ. ΖΕΝΕΤΟΣ (1926-1977)

Ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής γενιάς. Το 1953 παρουσιάζει τη διπλωματική του εργασία με θέμα «Μικρόπολις - Αυτόνομη οικιστική μονάδα». Τα πρώτα χρόνια της επαγγελματικής του δραστηριότητας είναι ιδιαίτερα γόνιμα. Κάποια από τα πρώτα του έργα είναι τα εργοστάσια Φιξ και APCO, οι μονοκατοικίες Siemens,

Καβούρι, Γλυφάδα, Ψυχικό, οι πολυκατοικίες στην Αμαλίας και στην Ηρώδου Αττικού. Ωστόσο, μέχρι το 1962 παραμένει ουσιαστικά άγνωστος. Το έργο του δημοσιεύτηκε με τη βοήθεια του Ορέστη Δουμάνη, υπεύθυνου αρχιτεκτονικών θεμάτων στον «Ζυγό», αργότερα διευθυντή σύνταξης της «Αρχιτεκτονικής», ιδρυτή των «Αρχιτεκτονικών Θεμάτων» καθώς και υπεύθυνου συντάκτη για το ελληνικό τμήμα του «World Architecture».

EDWARD T. HALL (1914-2009)

Αμερικανός ανθρωπολόγος και διαπολιτιστικός ερευνητής. Είναι γνωστός για την ανάπτυξη της θεωρίας και της ιδέας της Εγγύτητας (Proxemics), μια περιγραφή του πώς οι άνθρωποι συμπεριφέρονται και αντιδρούν σε διαφορετικούς τύπους πολιτισμικά κατασκευασμένου προσωπικού χώρου. Ο Hall ήταν σημαντικόσ συνεργάτης των Marshall McLuhan και Buckminster Fuller. Σύμφωνα με την Nina Brown, η δουλειά του Hall ήταν τόσο ριζοσπαστική που δημιούργησε μια πληθώρα άλλων πεδίων έρευνας.

PAUL KNOX

Διακεκριμένος καθηγητής του Πανεπιστημίου Virginia Tech όπου υπήρξε επικεφαλής της Σχολής Αρχιτεκτονικής και Αστικών σπουδών.

STEPHEN PINCH

Καθηγητής στο Τμήμα γεωγραφίας του Southampton. Βασικές δημοσιεύσεις του αποτελούν τα βιβλία Cities and Services και Worlds of Welfare.

TIM CRESSWELL

Ανθρωπογεωγράφος στο Τμήμα Γεωγραφίας του Royal Holloway πανεπιστημίου του Λονδίνου. Είναι ο συγγραφέας πέντε βιβλίων γύρω από το ρόλο του τόπου και της κίνησης στην πολιτιστική ζωή, συντάκτης τεσσάρων συλλογών κειμένων και αρχισυντάκτης στο περιοδικό "Cultural Geographies".

MIKE DAVIS (1946)

Αμερικανός μαρξιστής συγγραφέας, ακτιβιστής, αστικός σχολιαστής και ιστορικός. Είναι ευρύτερα γνωστός για τις διερευνήσεις του γύρω από την εξουσία και τις κοινωνικές τάξεις στην πατρίδα του την Νότια Καλιφόρνια.

BRUNO LATOUR (1947)

Γάλλος κοινωνιολόγος και ανθρωπολόγος. Ο Latour είναι περισσότερο γνωστός για την απόσυρσή του από την υποκειμενική / αντικειμενική κατανομή και την εκ νέου ανάπτυξη της προσέγγισης να λειτουργήσει στην πράξη. Οι μονογραφίες του χάρισαν τη 10η θέση μεταξύ των πλέον αναφερόμενων συγγραφέων βιβλίων στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες για το έτος 2007.

ΝΙΚ. ΙΩΝ ΤΕΡΖΟΓΛΟΥ

Αρχιτέκτων, διδάκτωρ Ε.Μ.Π. Έχει διδάξει μαθήματα αρχιτεκτονικού χώρου και επικοινωνίας στο Ε.Μ.Π., έχει δημοσιεύσει δοκίμια σε επιστημονικά περιοδικά και βιβλία, έχει πραγματοποιήσει σχεδιαστικές έρευνες γύρω από τη δομή, τον χαρακτήρα και το νόημα του αστικού χώρου και έχει λάβει μέρος με ανακοινώσεις σε διεθνή συνέδρια αρχιτεκτονικής και φιλοσοφίας. Η διδακτορική του διατριβή με θέμα «Εννοιολογικές δομές της αρχιτεκτονικής σκέψης: Leon Battista Alberti, Etienne-Louis Boullée, Le Corbusier», τιμήθηκε με το 2ο Βραβείο ICAR-CORA 2007 σε διεθνή διαγωνισμό για την καλύτερη διατριβή στην αρχιτεκτονική

θεωρητική έρευνα.

JURGEN HABERMAS (1929)

Γερμανός φιλόσοφος και κοινωνιολόγος που ανήκει στην παράδοση της κριτικής θεωρίας και του Αμερικανικού πραγματισμού. Είναι ίσως περισσότερο γνωστός για την εργασία του πάνω στην έννοια της *δημόσιας σφαίρας*, που ήταν το θέμα και ο τίτλος του πρώτου του βιβλίου. Η εργασία του επικεντρώθηκε στα θεμέλια της κοινωνικής θεωρίας και της επιστημολογίας, την ανάλυση των αναπτυγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών και της δημοκρατίας, της έννοιας της νομιμοποίησης σε έναν κριτικό κοινωνικό-εξελικτικό πλαίσιο, και της σύγχρονης πολιτικής — ιδιαίτερα της Γερμανικής πολιτικής. Το θεωρητικό σύστημα του Χάμπερμας είναι αφιερωμένο στην αποκάλυψη της δυνατότητας του λόγου, της πολιτικής χειραφέτησης, και της λανθάνουσας ορθολογικής - κριτικής επικοινωνίας στους σύγχρονους θεσμούς, αλλά και της ανθρώπινης ικανότητας να εκπληρώνει και να επιδιώκει ορθολογικά ενδιαφέροντα.

ΜΙΣΕΛ ΝΤΕ ΣΕΡΤΩ (1925-1986)

Φιλόσοφος, ιστορικός των μυστικιστικών κειμένων από την Αναγέννηση ως την κλασική εποχή, μέλος της Εταιρείας του Ιησού και καθηγητής στην Ανωτάτη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών (έδρα Ιστορικής ανθρωπολογίας των θρησκευτικών πεποιθήσεων), με τα ενδιαφέροντά του να εκτείνονται από την ανθρωπολογία ως τη γλωσσολογία και από την ψυχανάλυση ως την πολεοδομία, υπήρξε ένα αντικομφορμιστικό πνεύμα που εκπαίδευσε στην έρευνα πολυάριθμους φοιτητές στο Παρίσι και σε όλη την Ευρώπη, καθώς επίσης στη Βόρεια και τη Νότια Αμερική. Το έργο του, πρωτότυπο και δυνατό, ανέτρεψε το συνηθισμένο ερμηνευτικό αξίωμα για τις πολιτιστικές πρακτικές, βάζοντας στη θέση της υποτιθέμενης παθητικότητας των καταναλωτών τη δημιουργικότητα και την επινοτικότητα των κοινών ανθρώπων.

HENRI LEFEBVRE (1901-1991)

Γεννήθηκε στο Hagetmau, στην περιοχή Landes της Νότιας Γαλλίας. Σπούδασε φιλοσοφία στη Σορβόνη, από όπου αποφοίτησε το 1920. Έζησε από κοντά όλα τα πρωτοποριακά κινήματα του 20ου αιώνα, αρχίζοντας από το σουρεαλισμό. Γύρω στο 1928 γοητεύτηκε από το μαρξισμό και προσχώρησε στο Κ.Κ.Γ. Η κριτική του στην κοινωνιολογία της καθημερινής ζωής, στα βιβλία του τέλους της δεκαετίας του '50, άσκησε καθοριστική επίδραση στη δημιουργία του κινήματος των Καταστασιακών (Internationale Situationniste). Το 1958 διαγράφεται από το κομμουνιστικό κόμμα, χωρίς ωστόσο να απαρνηθεί το μαρξισμό, τον οποίο, αντίθετα, προσπαθεί να αποκαταστήσει και να ζωογονήσει μέσα από τη συντακτική επιτροπή του περιοδικού "Arguments" και άλλες παρεμβάσεις.

MARTIN HEIDEGGER (1889-1976)

Γερμανός φιλόσοφος. Υπήρξε μια από τις πιο σημαντικές αλλά και αμφισβητούμενες προσωπικότητες του εικοστού αιώνα. Από τη μια πλευρά ο ενεργός του ρόλος, ως πρύτανη και συμβούλου σε θέματα παιδείας στη ναζιστική Γερμανία και οι (σύμφωνα με τη γνώμη των επικριτών του) ρατσιστικές του αντιλήψεις, κι από την άλλη η βαρύτητα του φιλοσοφικού του έργου, που επηρέασε ένα από τα σημαντικότερα φιλοσοφικά ρεύματα της σύγχρονης εποχής, τον υπαρξισμό, και γέννησε θερμούς υποστηρικτές και φανατικούς επικριτές. Η σημαντικότερη μαθήτριά του ήταν η Χάνα Άρεντ, με την οποία είχε μάλιστα μια ερωτική περιπέτεια στα χρόνια της δεκαετίας του '20.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΠΑΝΔΩΝΗΣ (1858-1913)

Γεννήθηκε στην Αθήνα, σπούδασε νομική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στράφηκε από νεαρή ηλικία στη δημοσιογραφία ως βασικός συντάκτης της εφημερίδας Ακρόπολις και συνεργάτης των Εστία, Εφημερίς, Άστυ, Εμπρός, Πατρίς, Ασραπή και των περιοδικών Εβδομάς, Παναθήναια, Νέον Πνεύμα, Ποικίλη Στοά κ.α. Ασχολήθηκε επίσης με τη λογοτεχνική μετάφραση, τη φιλολογική, δημοσιογραφική και βιβλιογραφική έρευνα, καθώς επίσης με τις εκδόσεις. Ήταν γνωστός στην εποχή του κυρίως για τη δημοσιογραφική - ιδιαίτερα τη χρονογραφική - του δραστηριότητα, για χάρη της οποίας πραγματοποίησε πολλά ταξίδια στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Γνωστός ως πεζογράφος έγινε κυρίως με το έργο του Η Αθήνα μας· Σκηναί εκ του αθηναϊκού βίου.

ΜΙΣΕΛ ΠΩΛ ΦΟΥΚΩ (1926-1984)

Γάλλος δομιστής και μεταμοντερνιστής φιλόσοφος, συγγραφέας, ψυχολόγος και ψυχοπαθολόγος. Επηρέαστηκε έντονα από τα γραπτά των Φρίντριχ Νίτσε και Μάρτιν Χάιντεγκερ. Έγινε γνωστός από τις μελέτες που έκανε σχετικά με τις έννοιες και τους κώδικες, όπως οι «αρχές του αποκλεισμού», μέσω των οποίων λειτουργούν και αυτοκαθορίζονται οι κοινωνίες, ενώ θεωρείται ένας από τους κυριότερους στοχαστές του Μάη του '68, αν και ο ίδιος ποτέ δεν αποδέχθηκε κάποια σύνδεση με τα γεγονότα που έλαβαν χώρα τότε. Στο συγγραφικό του έργο, ασχολήθηκε, κυρίως, με τη φυλακή, την τιμωρία, την αστυνομία, τα δικαιώματα των ομοφυλόφιλων τη φροντίδα των πνευματικά ασθενών και τις διακρίσεις μεταξύ αυτών και των εμφρόνων.

MARC AUGÉ (1935)

Γάλλος ανθρωπολόγος. Σε ένα δοκίμιό του και βιβλίο υπό τον ίδιο τίτλο, Μη-τόποι: Εισαγωγή στην Ανθρωπολογία του Υπερμοντερνισμού (1995), επινόησε την φράση "μη τόπος" για να αναφερθεί σε τόπους παροδικότητας οι οποίοι δεν συγκρατούν αρκετή σημασία για να θεωρούνται τόποι. Παραδείγματα μη-τόπων είναι ένας αυτοκινητόδρομος, ένα δωμάτιο ξενοδοχείου, ένα αεροδρόμιο ή ένα σουπερμάρκετ.

ΣΤΕΛΙΟΣ ΘΕΟΔΟΥΛΟΥ

Γενικός εισαγγελέας της Δημοκρατίας στην Κύπρο.

NEIL ROBERT SMITH (1954-2012)

Σκωτσέζος γεωγράφος και ακαδημαϊκός. Η έρευνα του διερεύνησε τις ευρύς αλληλοεπικαλύψεις μεταξύ χώρου, φύσης, κοινωνικής θεωρίας και ιστορίας. Σε αυτό το μεγάλο έργο της κοινωνικής θεωρίας, ο Smith πρότεινε ότι η άνιση χωροταξική ανάπτυξη είναι συνάρτηση της διαδικαστικής λογικής των κεφαλαιαγορών. Συνεπώς η κοινωνία και η οικονομία «παράγουν» το χώρο. Στο Smith αποδίδονται πειστικές θεωρίες σχετικά με το gentrification στο κέντρο της πόλης ως μια οικονομική διαδικασία η οποία προωθείται από την αστική διακύμανση τιμών της γης και την κερδοσκοπία γαιοπρόσδοου, δεν είναι μια πολιτιστική προτίμηση όσων ζουν στην πόλη. Το κλασικό άρθρο του «Προς μία θεωρία του Εξευγενισμού: μια Επιστροφή στο Κίνημα πόλης από το κεφάλαιο, όχι από τους ανθρώπους» (1979) έχει αναφερθεί πάνω από 300 φορές.

ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ ΜΑΡΙΑ

Καθηγήτρια στον Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ που διδάσκει επίσης στο Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πολεοδομία – Χωροταξία». Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εστιάζονται σε θέματα κοινωνικών διαδικασιών παραγωγής και οικειοποίησης του αστικού χώρου. Σε αυτά τα πλαίσια, η έννοια αστικό περιβάλλον παραπέμπει συγχρόνως στη μορφή και λειτουργία του αστικού χώρου, σε θέματα κοινωνικών σχέσεων – κοινωνικής συνοχής και σε θέματα ποιότητας φυσικού περιβάλλοντος και φυσικών πόρων.

ITALO CALVINO (1923-1985)

Ιταλός δημοσιογράφος και συγγραφέας διηγημάτων και μυθιστορημάτων. Από τα πιο γνωστά έργα του είναι το «Our Ancestors trilogy», το «the Cosmicomics collection of short stories», και τα μυθιστορήματα «Invisible Cities» και το «If on a winter's night a traveler». Τα βιβλία του θεωρούνται από τα πλέον πολυμεταφρασμένα ακόμα και κατά την εποχή του θανάτου του.

OLIVER SACKS (1933)

Σπούδασε στο Λονδίνο, στην Οξφόρδη, στην Καλιφόρνια και στη Νέα Υόρκη. Μετά από μια μακρά περίοδο έρευνας στη νευροχημία και στη νευροφυσιολογία, επέστρεψε στην κλινική ιατρική. Είναι καθηγητής της κλινικής νευρολογίας στο Albert Einstein College of Medicine της Ν. Υόρκης.

BASSO KEITH

Πολιτιστικός και γλωσσικός ανθρωπολόγος. Σήμερα διδάσκει ανθρωπολογία στο Πανεπιστήμιο του Νέου Μεξικού.

PIERRE NORA (1931)

Γάλλος ιστορικός της Γαλλικής Ακαδημίας. Ο Νόρα είναι ευρέως γνωστός για την σύνταξη του Les Lieux de Mémoire, τρεις τόμους στους οποίους το κύριο σημείο είναι η παράθεση των θέσεων και των αντικειμένων στα οποία ενσαρκώνεται η εθνική μνήμη των Γάλλων.

MAURICE HALBIWACHS (1877-1945)

Γάλλος φιλόσοφος και κοινωνιολόγος γνωστός για την ανάπτυξη της έννοιας της συλλογικής μνήμης. Η μεγαλύτερη συμβολή του Halbwachs στον τομέα της κοινωνιολογίας ήρθε στο βιβλίο του La Mémoire collective, 1950 («συλλογική μνήμη»), στην οποία προχώρησε την θέση ότι μια κοινωνία μπορεί να έχει μια συλλογική μνήμη και ότι αυτή η μνήμη εξαρτάται από το «μόνιμο» ή το πλαίσιο μέσα στο οποίο μια ομάδα βρίσκεται σε μια κοινωνία. Έτσι, δεν υπάρχει μόνο ένα άτομο μνήμης, αλλά μια μνήμη ομάδας που υπάρχει έξω από τη ζωή και πέρα από το άτομο.